

**Универзитет у Бањој Луци  
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

**РАДМИЛА АМИЦИЋ**

**ЈЕЗИЧКА АНАЛИЗА *МОЛИТВЫ КЪМ БОГОРОДНИЦИ* ДИМИТРИЈА  
КАНТАКУЗИНА**

**МАСТЕР РАД**

**БАЊА ЛУКА, ЈАНУАР 2018. ГОДИНЕ**

**Универзитет у Бањој Луци  
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ**

**РАДМИЛА АМИЦИЋ**

**ЈЕЗИЧКА АНАЛИЗА *МОЛИТВЫ КЪМ БОГОРОДИЦИ* ДИМИТРИЈА  
КАНТАКУЗИНА**

**МАСТЕР РАД**

**Комисија:**

**Проф. др Славица Васиљевић Илић, предсједник**

**Проф. др Биљана Бабић, члан**

**Проф. др Зорица Никитовић, ментор**

**Бања Лука, јануар 2018. године**

**Сажетак:** У раду се анализира језик *молтвы кѣм богородици* Димитрија Кантакузина према препису с краја XVI вијека, те се показује како је српскословенски, као сакрални језик, функционисао као средство умјетничког изражавања. Предмет рада заснован је на испитивању специфичности језичких особина у сакралном контексту. Одабрани корпус прво је приказан у облику фреквенцијског рјечника (према врстама ријечи), а потом анализиран према граматичким категоријама и стилским карактеристикама. Језик је разматран са морфолошког, творбеног (морфемског), лексичко-семантичког и стилистичког аспекта. Повезаност теолошког и поетског дискурса условила је теолингвистички приступ раду, а теолингвистика, као једна од нових лингвистичких дисциплина, заснована је на интеракцији језика и духовности.

**Кључне ријечи:** *молтва кѣм богородици, покајничка пјесма, теолингвистика, фреквенцијски рјечник, морфологија, творбена морфемика, сакрална лексика, семантика, виши стил, плетеније словес.*

## САДРЖАЈ:

|                                                                 |    |
|-----------------------------------------------------------------|----|
| <b>1. УВОД</b> .....                                            | 5  |
| <b>1.1. Методологија истраживања</b> .....                      | 7  |
| <b>2. ФРЕКВЕНЦИЈСКИ РЈЕЧНИК</b> .....                           | 10 |
| <b>2.1. Именице</b> .....                                       | 10 |
| <b>2.2. Глаголи</b> .....                                       | 14 |
| <b>2.3. Придјеви</b> .....                                      | 17 |
| <b>2.4. Прилози</b> .....                                       | 19 |
| <b>2.5. Замјенице</b> .....                                     | 20 |
| <b>2.6. Бројеви</b> .....                                       | 21 |
| <b>2.7. Приједлози</b> .....                                    | 21 |
| <b>2.8. Везници</b> .....                                       | 22 |
| <b>2.9. Рјечце</b> .....                                        | 22 |
| <b>2.10. Узвици</b> .....                                       | 23 |
| <b>3. МОРФОЛОШКА АНАЛИЗА</b> .....                              | 24 |
| <b>3.1. Преглед врста ријечи и морфолошких категорија</b> ..... | 24 |
| <b>3.2. Деклинациони систем</b> .....                           | 24 |
| <b>3.2.1. Именице</b> .....                                     | 25 |
| <b>3.2.2. Придјеви</b> .....                                    | 27 |
| <b>3.2.3. Замјенице</b> .....                                   | 29 |
| <b>3.2.4. Бројеви</b> .....                                     | 31 |
| <b>3.3. Конјугациони систем</b> .....                           | 31 |
| <b>3.3.1. Презент</b> .....                                     | 32 |
| <b>3.3.2. Аорист</b> .....                                      | 33 |
| <b>3.3.3. Футур</b> .....                                       | 34 |
| <b>3.3.4. Императив</b> .....                                   | 34 |
| <b>3.3.5. Инфинитив</b> .....                                   | 35 |
| <b>3.3.6. Партиципи</b> .....                                   | 35 |

|                                                                 |           |
|-----------------------------------------------------------------|-----------|
| 3.3.6.1. Партицип презенту актива .....                         | 35        |
| 3.3.6.2. Партицип презенту пасива .....                         | 35        |
| 3.3.6.3. Партицип претерита актива .....                        | 36        |
| 3.3.6.4. Партицип претерита пасива .....                        | 36        |
| <b>4. ТВОРБЕНА МОРФЕМИКА .....</b>                              | <b>37</b> |
| 4.1. Просте ријечи .....                                        | 38        |
| 4.2. Вишеморфемске ријечи.....                                  | 39        |
| <b>5. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА.....</b>                      | <b>42</b> |
| 5.1. Морфолошке категорије као носиоци семантичких значења..... | 49        |
| 5.2. Морфеме као чиниоци семантизације .....                    | 51        |
| <b>6. СТИЛСКА АНАЛИЗА .....</b>                                 | <b>52</b> |
| 6.1. Виши стил.....                                             | 52        |
| 6.2. Неке особине Кантакузиновог језичког израза.....           | 53        |
| <b>7. ЗАКЉУЧАК .....</b>                                        | <b>57</b> |
| <b>ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА .....</b>                                | <b>60</b> |

## 1. УВОД

Српска књижевност се, поред самосталног стварања, развијала у знаку византијске духовности, културе и умјетности. Византијска културна оријентација била је пресудна у свим областима духовног живота па и у књижевности. Како наглашава Димитрије Богдановић, књижевност средњег вијека, као 'уметност речи', одређена је законима своје епохе, а главни и карактеристичан садржај српске књижевности средњег вијека представљала је оригинална књижевност, чији је неутуђиви дио и дјело Димитрија Кантакузина (1980: 29).

Димитрије Кантакузин је био Србин грчког поријекла који је највећи дио живота провео у Србији. Припадао је тројици најзначајнијих књижевних стваралаца из Новог Брда, важног књижевног средишта, заједно са Владиславом Граматиком и Константином Михаиловићем. Рођен око 1435. године, Д. Кантакузин је био световно лице и стекао је изванредно образовање, српско и грчко, византијско и античко. Преживио је османлијска освајања Новог Брда и по неким претпоставкама умро је крајем XV вијека (Грковић-Мејдор 1993: 13). За собом је оставио седам дјела различитих жанрова. Постојала је хипотеза да је писао грчким језиком, а данас влада мишљење да је језик оригинала био српскословенски (Грковић-Мејдор 1993: 20).

Назив мастер рада „Језичка анализа *диалекта књижевности* Димитрија Кантакузина“ показује да ће у раду бити описан језик једног репрезентативног дјела средњовјековне књижевне традиције и особености Кантакузиновог језичког израза, као оригиналног средњовјековног ствараоца.

Будући да досадашња проучавања оригиналних дјела српског средњовјековља највећим дијелом обухватају проучавање поетике појединих дјела или стваралаца, међу њима и Кантакузинове поетике, ово истраживање биће усмјерено на проучавање језика најпознатијег Кантакузиновог дјела и то у сакралном контексту изван којег би било тешко и посматрати ово јединствено дјело средњовјековне традиције. Истраживање језичких особина сакралних текстова јавља се из потребе за свестраним упознавањем српскословенског језика у различитим употребним сферама, међу којима оригинална српскословенска литература представља један од најважнијих извора.

Лингвистичка истраживања оригиналних средњовјековних књижевних дјела уобичајено је вршити на основу преписа, због чега ће језичка анализа *МОЛИТВЫ КЪМ БОГОРОДИЦИ* бити урађена према препису с краја XVI вијека (Јовановић 2000: 140). Досадашња проучавања показала су да постоји укупно 43, српска, руска, бугарска и румунска преписа (Јовановић 2013: 139), што свједочи о знатној распрострањености и значају овог књижевног дјела. Сматра се да су ови стихови настали око 1470. године (Радојичић 1961: 367) и са својих 308 стихова представља најобимније дјело у стиху старе српске књижевности.

*МОЛИТВА КЪМ БОГОРОДИЦИ*, чији је пуни наслов *МЛТВА СЪ ОУМНАКНІЕ КЪ ПРѢСТЕН ВЛІЦЕ НАШЕГ ГОСПОДЖИ БѢН И МАЛОЮ ПОХВАЛОЮ, ТВОРЕНІЕ ДИМИТРИЈА КАНТАКУЗИНА ПО СТЫХОМЪ, СЛАДЧАНИША МѢДА И СЪТА* (Кантакузин 1989: 112), једно је од најпознатијих дјела Димитрија Кантакузина, написана српскословенским језиком.

Д. Богдановић (1980) наводи да је *МОЛИТВА КЪМ БОГОРОДИЦИ* јединствена по свом жанру у српској књижевности, да припада „умилитељној“ покајничкој црквеној поезији веома распрострањеној у византијској књижевности, настала по узору на химне Андреја Критског, Никифора Калиста Ксантопула и др. Најдужу пјесму српског средњег вијека бисмо могли посматрати и као пјесму која припада жанру „молитве“, како је одређена средњовјековном поетиком<sup>1</sup>, а како је и сам аутор насловљава. Из тога проистиче да је њена основна функција у средњем вијеку била богослужбена. Вријеме настанка, око 1470. године, јесте вријеме великих страдања новобрдских грађана и других српских крајева, што је условило да средњовјековни пјесник ствара пјесму са оваквом функцијом. „Кроз пјесникове рефлексије прелама се стање тмурних времена у којима Турци освајају српске земље и харају по њима“ (Јовановић 2000: 140). Богослужбена намјена текстова српског средњовјековља била је повезана с културно-вјерском оријентацијом средњовјековног човјека, који је у средиште пажње и свог дјеловања стављао Бога, анђеле и светитеље. Кантакузинова молитва „спада у веома ретка песничка дела старе српске књижевности која су писана у силабичком стиху. Тематски је окренута личним стрепњама пред неминовношћу смрти и трагању за спасом душе“ (Јовановић 2000: 140).

---

<sup>1</sup> „Молитва је песничко-реторски жанр, лирске природе, у облику песничке апострофе, и обраћања Богу, анђелима и светим лицима као објекту култа“ (Богдановић 1980: 83).

## 1.1. Методологија истраживања

Језик овог репрезентативног српскословенског дјела биће разматран са морфолошког, творбеног, лексичко-семантичког и стилистичког аспекта. Предмет рада биће заснован на испитивању специфичности ових језичких нивоа у контексту сакралне поезије, будући да анализирање језичких нивоа ове категорије и није могуће мимо времена у којем је настало, мимо карактеристика жанра и његове функције, а у чијој основи се налази хришћански поглед на свијет (Никитовић 2014: 198).

Основна хипотеза овог рада јесте да језик *МОЛНТВЫ КЪМ БОГОРОДНИЦИ* представља један затворен систем теолошког и поетолошког дискурса, те да је језички израз *МОЛНТВЫ КЪМ БОГОРОДНИЦИ* условљен садржином, будући да у средњем вијеку постоји функционална разграниченост употребе књижевног и народног језика.

Основни задатак овог рада јесте анализа и опис језичких особина Кантакузинове *МОЛНТВЫ КЪМ БОГОРОДНИЦИ*, и то према: лексичко-семантичкој слојевитости, морфолошким и творбеним категоријама те стилу Кантакузиновог изрази. Радом ће, такође, бити обухваћен статистички преглед ексцерпираних грађа према анализираним категоријама.

Циљ истраживања је идентификација и систематизација језичких особина *МОЛНТВЫ КЪМ БОГОРОДНИЦИ* како би се створила слика о појединим језичким категоријама овог споменика. Такође, описом језичко-стилских категорија преписа из XVI вијека испитаћемо у којој мјери је лексика теолошког дискурса носилац поетске поруке. Добијени резултати послужиће као важна карика у дијахроном проучавању језика српског средњовјековља.

У складу са одређеним циљем, дефинисаним предметом, задацима и хипотезама истраживања у овом раду биће коришћене аналитичка, синтетичка, дескриптивна и статистичка метода. Поред наведеног, повезаност поетског са теолошким дискурсом захтијева употребу интердисциплинарног метода уз коришћење одговарајуће теолингвистичке литературе.

Српскословенски језик, као варијанта црквенословенског језика, функционално је био везан за сферу сакралног. Стога, испитивање специфичности појединих језичких нивоа сакралне поезије, у овом случају покајничке пјесме, захтијева интердисциплинарни приступ. Такав приступ заснива се на теолингвистичким истраживањима која обухватају

језик сакралног и сакрално у језику. Термин *теолингвистика* први је употребио Жан Пјер ван Нопен (1976, са ревизијом 1981): „Теолингвистика је наука која покушава да опише 'на који се начин људска реч може употребити у односу према Богу, на који начин језик функционише у религијским ситуацијама, у ситуацијама које не одговарају чврстим стандардима непосредне једностране комуникације и које, без обзира на то, с друге стране, показују подударности са логиком његове дескрипције у појединим његовим манифестацијама, као што су метафора или говорни чин“ (Kucharska-Dreiss 2004: 24, цит. према: Кончаревић 2015: 17). Ксенија Кончаревић, дефинишући теолингвистику као једну од нових лингвистичких дисциплина наводи: „Теолингвистика се на данашњем стадијуму свога развоја најјезгровитије може дефинисати као лингвистичка дисциплина чије је извориште у интеракцији језика и духовности и чији предмет истраживања представљају манифестације духовности које су нашле свој израз и одраз у језику“ (2007: 74).

Теолингвистички приступ проучавању средњовјековног књижевног дјела одређен је карактеристикама жанра и времена у ком је дјело настало као и његовом примарном функцијом. „Сакралност као онтолошка категорија одликује одређене књижевне жанрове који су функционално везани за сферу богослужења“ (Никитовић 2012: 247). Приказ жанрова, у облику пирамиде са 14 слојева, први је представио Н. И. Толстој (1988). На врху пирамиде, као најсакралнија и најауторитетнија, налази се конфесионално-литургијска литература. Између, идући од врха ка дну, редају се конфесионално-химнографска, конфесионално-правна, апокрифна, историјска, приповједачка, ходочасничка, натуралистичка и филозофско-филолошка, свјетовно-правна књижевност и пословна писменост. На самом дну налази се писменост свакодневног живота. Текстови горњих нивоа, који су црквеног, конфесионалног карактера, одликују се књижевним језиком строжије норме, старим словенским српске редакције, са мало одступања од старословенског модела, док језик текстова нижих слојева (неконфесионални, световни текстови) показује слободнију норму и више је под утицајем народног језика (Толстой 2004: 153).

Испитивање језичко-стилских особености одабраног корпуса захтијева систематичан приступ грађи, која ће најприје бити представљена у облику фреквенцијског рјечника, а потом анализирана према морфолошким категоријама, творбеним категоријама, лексичко-семантичкој слојевитости те стилским карактеристикама. Поред

разврставања ријечи у групе, фреквенцијски рјечник омогућава праћење фреквенције појединих лексичких јединица и њихове семантичке интерпретације према том критеријуму. Теолингвистички приступ омогућиће испитивање функционалне слојевитости грађе унутар лексичко-семантичке анализе, док ће дијелови о морфологији и творби ријечи показати како поједине морфолошке, односно творбене категорије доприносе семантизацији сакралног дискурса. Преглед морфолошких и творбених категорија омогућава и праћење развоја граматичких промјена српскословенског периода.

Када се говори о српскословенској редакцији старословенског језика и њеним граматичким промјенама, на морфолошком и другим нивоима, потребно је указати на главне фонолошке промјене које су се одиграле у процесу формирања српскословенског језика. Гласовни систем је упрошћен: нестали су назали, тако што су се деназализацијом изједначили са основним вокалима, умјесто двају полугласника остао је један, вокал *ы* изједначио се са вокалим *и*, вокал *ѣ* се иза веларних консонаната изговарао као вокал *е*, мјесто старословенског консонанта *ѕ* јавља се консонант *з*, и др (в. Милановић 2010: 37-38).

На крају биће испитане карактеристике стила овог јединственог споменика српскословенске језичке епохе.



Стога је оправдана њена највећа фреквентност, будући да поетски текст и припада жанру исповиједне молитве, у којој грешник исповиједа своје гријехе и моли за избављење.

Издвојени корпус од 15 најфреквентнијих именица својим асоцијативним значењем у контексту хришћанске духовности, показује да је лексика ове врсте ријечи условљена поетском поруком дјела. Према томе можемо издвојити лексеме које се доводе у везу са страдањем лирског субјекта, а страдање је у хришћанском свијету повезано са гријехом (адъ, болѣзнь, грѣхъ, конецъ, разлѣченіе, съдрътъ) као и лексику која је симболички повезана са спасењем (богъ, надежда, жизнь).

| Р.бр. | Именице    | Фрекв. > 1 | Р.бр. | Именице      | Фрекв. 1 |
|-------|------------|------------|-------|--------------|----------|
| 1.    | анѣгелъ    | 12         | 77.   | адамъ        | 1        |
| 2.    | съдрътъ    | 11         | 78.   | ананіе       | 1        |
| 3.    | цнлостъ    | 9          | 79.   | апостолъ     | 1        |
| 4.    | жизнь      | 8          | 80.   | безаконіе    | 1        |
| 5.    | надежда    | 8          | 81.   | бездѣна      | 1        |
| 6.    | богъ       | 7          | 82.   | благодѣтъ    | 1        |
| 7.    | благо      | 6          | 83.   | блѡдъница    | 1        |
| 8.    | житіе      | 6          | 84.   | блаженство   | 1        |
| 9.    | адъ        | 5          | 85.   | благодѣнство | 1        |
| 10.   | болѣзнь    | 5          | 86.   | божество     | 1        |
| 11.   | грѣхъ      | 5          | 87.   | братнѧ       | 1        |
| 12.   | дѣва       | 5          | 88.   | братъ        | 1        |
| 13.   | доуша      | 5          | 89.   | вѣлчѣство    | 1        |
| 14.   | конецъ     | 5          | 90.   | вндъ         | 1        |
| 15.   | разлѣченіе | 5          | 91.   | вѣдова       | 1        |
| 16.   | владычнѧ   | 4          | 92.   | вѣщаніе      | 1        |
| 17.   | гласъ      | 4          | 93.   | владыка      | 1        |
| 18.   | цолнтѧ     | 4          | 94.   | вѣздѣхання   | 1        |
| 19.   | моука      | 4          | 95.   | вѣсота       | 1        |
| 20.   | огнь       | 4          | 96.   | врачъ        | 1        |
| 21.   | око        | 4          | 97.   | высокооудіе  | 1        |
| 22.   | радостъ    | 4          | 98.   | глава        | 1        |
| 23.   | спасеніе   | 4          | 99.   | глѣбина      | 1        |
| 24.   | свѣтъ      | 4          | 100.  | госпожда     | 1        |
| 25.   | страхъ     | 4          | 101.  | горѣстъ      | 1        |
| 26.   | соудъ      | 4          | 102.  | господъ      | 1        |
| 27.   | тъма       | 4          | 103.  | гнѣвъ        | 1        |
| 28.   | царнѧ      | 4          | 104.  | гробъ        | 1        |
| 29.   | трѣво      | 4          | 105.  | гѣдѣоніе     | 1        |
| 30.   | днѧволъ    | 3          | 106.  | даннѧль      | 1        |
| 31.   | дроугъ     | 3          | 107.  | днѧнтрнн     | 1        |

|     |             |   |      |                   |   |
|-----|-------------|---|------|-------------------|---|
| 32. | дѣло        | 3 | 108. | достоннѣство      | 1 |
| 33. | зѣбѣ        | 3 | 109. | дрѣзновѣннѣ       | 1 |
| 34. | лицѣ        | 3 | 110. | дѣно              | 1 |
| 35. | прнѣѣжнѣ    | 3 | 111. | добродѣтель       | 1 |
| 36. | сна         | 3 | 112. | длѣгѣ             | 1 |
| 37. | слѣза       | 3 | 113. | дѣвѣство          | 1 |
| 38. | срѣдѣ       | 3 | 114. | ѣва               | 1 |
| 39. | стоудѣ      | 3 | 115. | жена              | 1 |
| 40. | оупѣваннѣ   | 3 | 116. | жнлнштѣ           | 1 |
| 41. | царѣство    | 3 | 117. | жоупѣлѣ           | 1 |
| 42. | благостѣ    | 2 | 118. | законѣ            | 1 |
| 43. | бѣсѣ        | 2 | 119. | зрѣннѣ            | 1 |
| 44. | богороднѣца | 2 | 120. | зѣль              | 1 |
| 45. | врѣмѣ       | 2 | 121. | застѣплѣннѣ       | 1 |
| 46. | глаголѣ     | 2 | 122. | зѣмля             | 1 |
| 47. | дарѣ        | 2 | 123. | лавовѣ            | 1 |
| 48. | нсповѣданнѣ | 2 | 124. | ювѣ               | 1 |
| 49. | клѣтва      | 2 | 125. | нлѣннѣ            | 1 |
| 50. | любнѣнкѣ    | 2 | 126. | нсаѣ              | 1 |
| 51. | матн        | 2 | 127. | нѣрарѣхѣ          | 1 |
| 52. | мнрѣ        | 2 | 128. | нстннѣ            | 1 |
| 53. | моуѣннѣ     | 2 | 129. | каплѣ             | 1 |
| 54. | моуѣжѣ      | 2 | 130. | кантакѣуѣзнѣ      | 1 |
| 55. | мѣсто       | 2 | 131. | кран              | 1 |
| 56. | нощѣ        | 2 | 132. | каннѣ             | 1 |
| 57. | ноуѣжда     | 2 | 133. | колѣно            | 1 |
| 58. | отѣчѣаннѣ   | 2 | 134. | крѣвѣ             | 1 |
| 59. | погыбѣль    | 2 | 135. | коупннѣ           | 1 |
| 60. | помощѣ      | 2 | 136. | лѣствнѣца         | 1 |
| 61. | похвалѣннѣ  | 2 | 137. | любѣ              | 1 |
| 62. | похвала     | 2 | 138. | моуѣннѣнкѣ        | 1 |
| 63. | покрѣвѣ     | 2 | 139. | мѣдѣ              | 1 |
| 64. | радѣваннѣ   | 2 | 140. | мытарѣ            | 1 |
| 65. | ран         | 2 | 141. | мноѣжѣство        | 1 |
| 66. | сынѣ        | 2 | 142. | мыслѣ             | 1 |
| 67. | скрѣвѣ      | 2 | 143. | мытарѣство        | 1 |
| 68. | слово       | 2 | 144. | мольба            | 1 |
| 69. | стенаннѣ    | 2 | 145. | моленнѣ           | 1 |
| 70. | сѣвѣстѣ     | 2 | 146. | наслѣдѣннѣнкѣ     | 1 |
| 71. | сѣдѣа       | 2 | 147. | нѣправѣда         | 1 |
| 72. | тарѣтарѣ    | 2 | 148. | нѣкѣздѣрѣжаннѣ    | 1 |
| 73. | тѣло        | 2 | 149. | ннштѣта           | 1 |
| 74. | оудѣ        | 2 | 150. | нѣкѣздѣрѣжѣннѣнкѣ | 1 |
| 75. | чѣстѣ       | 2 | 151. | ороуднѣ           | 1 |
| 76. | ѣзыкѣ       | 2 | 152. | образѣ            | 1 |

|  |  |      |               |   |
|--|--|------|---------------|---|
|  |  | 153. | осоужденіе    | 1 |
|  |  | 154. | облнченіе     | 1 |
|  |  | 155. | прѣслоушаніе  | 1 |
|  |  | 156. | помышленіе    | 1 |
|  |  | 157. | покон         | 1 |
|  |  | 158. | польза        | 1 |
|  |  | 159. | пламы         | 1 |
|  |  | 160. | прнствпленіе  | 1 |
|  |  | 161. | прѣствпленіе  | 1 |
|  |  | 162. | прѣложеніе    | 1 |
|  |  | 163. | прнстаннце    | 1 |
|  |  | 164. | прнхожденіе   | 1 |
|  |  | 165. | прѣстѣлннца   | 1 |
|  |  | 166. | пишта         | 1 |
|  |  | 167. | пѣтина        | 1 |
|  |  | 168. | пророкъ       | 1 |
|  |  | 169. | прѣстолъ      | 1 |
|  |  | 170. | прѣоумноженіе | 1 |
|  |  | 171. | разбонникъ    | 1 |
|  |  | 172. | родъ          | 1 |
|  |  | 173. | ратъникъ      | 1 |
|  |  | 174. | рождѣство     | 1 |
|  |  | 175. | рожденіе      | 1 |
|  |  | 176. | роука         | 1 |
|  |  | 177. | роуно         | 1 |
|  |  | 178. | съкроушеніе   | 1 |
|  |  | 179. | скръжьтъ      | 1 |
|  |  | 180. | стихъ         | 1 |
|  |  | 181. | сътъ          | 1 |
|  |  | 182. | съродѣство    | 1 |
|  |  | 183. | съдѣтель      | 1 |
|  |  | 184. | срамъ         | 1 |
|  |  | 185. | содомлѣнннъ   | 1 |
|  |  | 186. | самфѣра       | 1 |
|  |  | 187. | сладость      | 1 |
|  |  | 188. | съродѣнникъ   | 1 |
|  |  | 189. | свобода       | 1 |
|  |  | 190. | скактаніе     | 1 |
|  |  | 191. | съжнтельство  | 1 |
|  |  | 192. | соуднце       | 1 |
|  |  | 193. | сннан         | 1 |
|  |  | 194. | съвнтъкъ      | 1 |
|  |  | 195. | слава         | 1 |
|  |  | 196. | твореніе      | 1 |
|  |  | 197. | тѣченіе       | 1 |

|  |  |  |      |            |   |
|--|--|--|------|------------|---|
|  |  |  | 198. | тлѣннѣ     | 1 |
|  |  |  | 199. | тѣштѣта    | 1 |
|  |  |  | 200. | татѣ       | 1 |
|  |  |  | 201. | таннѣство  | 1 |
|  |  |  | 202. | оумнленіе  | 1 |
|  |  |  | 203. | оухыщеніе  | 1 |
|  |  |  | 204. | оуныннѣ    | 1 |
|  |  |  | 205. | оутроба    | 1 |
|  |  |  | 206. | оутѣшеніе  | 1 |
|  |  |  | 207. | оумѣ       | 1 |
|  |  |  | 208. | хыщеннѣ    | 1 |
|  |  |  | 209. | христннннѣ | 1 |
|  |  |  | 210. | хотѣннѣ    | 1 |
|  |  |  | 211. | щѣдрота    | 1 |
|  |  |  | 212. | царѣ       | 1 |
|  |  |  | 213. | цѣта       | 1 |
|  |  |  | 214. | чнстота    | 1 |
|  |  |  | 215. | чловѣкъ    | 1 |
|  |  |  | 216. | чѣдо       | 1 |
|  |  |  | 217. | чрѣвъ      | 1 |
|  |  |  | 218. | штоукъ     | 1 |
|  |  |  | 219. | кѣстѣство  | 1 |

## 2.2. Глаголи

Употреба глагола у тексту друга је по фреквентности са 162 одреднице. С обзиром на укупан број употријебљених ријечи ово је веома висока фреквенција. Фреквентност изнад један има 58 глагола, док је преосталих 104 употријебљено само једном.

Највећу заступљеност, очекивано, има глагол *быти* (19). Поред глагола *быти* (19), фреквенцију 5 или већу имају и примјери: *вѣдѣти* (9), *плакати* (9), *избавити* (8), *прѣсти* (8), *есмѣ* (7), *вѣсплакати* (7), *съподобити* (7), *хотѣти* (6), *вѣзрыдати* (5), *имѣти* (5), *молити* (5), *посрамити* (5), *прѣходити* (5), *радовати се* (5), *сътворити* (5), *чекати* (5).

Наведени примјери, чија је фреквентност 5 и више показују да су коришћени глаголи чија семантика има општеупотребну вриједност. Међутим одређени број примјера уско је везан и за сферу сакралног и покајнички тон молитве (*вѣсплакати*, *вѣзрыдати*, *избавити*, *молити*, *плакати*, *радовати се*). Овакви примјери показују да су и глаголи носиоци поетског израза молитвеног карактера.

| Р.бр. | Глаголи        | Фрекв. > 1 | Р.бр. | Глаголи       | Фрекв. 1 |
|-------|----------------|------------|-------|---------------|----------|
| 1.    | быти           | 19         | 59.   | болѣти        | 1        |
| 2.    | вѣдѣти         | 9          | 60.   | блажити       | 1        |
| 3.    | плакати        | 9          | 61.   | вѣстрѣпати    | 1        |
| 4.    | нзбавити       | 8          | 62.   | вѣкоусити     | 1        |
| 5.    | прѣити         | 8          | 63.   | вѣзвратити се | 1        |
| 6.    | есидь          | 7          | 64.   | волити        | 1        |
| 7.    | вѣсплакати     | 7          | 65.   | вѣпити        | 1        |
| 8.    | съподобити     | 7          | 66.   | вѣводити      | 1        |
| 9.    | хотѣти         | 6          | 67.   | вѣрѣшити      | 1        |
| 10.   | вѣзрыдати      | 5          | 68.   | вѣсхваляти    | 1        |
| 11.   | идѣти          | 5          | 69.   | вѣздвигнати   | 1        |
| 12.   | идолити        | 5          | 70.   | вѣзвеселити   | 1        |
| 13.   | посрамити      | 5          | 71.   | вѣзидоштити   | 1        |
| 14.   | прѣходити      | 5          | 72.   | владити       | 1        |
| 15.   | радовати се    | 5          | 73.   | внѣдѣти       | 1        |
| 16.   | сътворити      | 5          | 74.   | вѣнѣчати      | 1        |
| 17.   | чекати         | 5          | 75.   | вѣмѣштати     | 1        |
| 18.   | даровати       | 4          | 76.   | вѣмѣстити     | 1        |
| 19.   | отрѣшити       | 4          | 77.   | вѣзложити     | 1        |
| 20.   | отъчати        | 4          | 78.   | дрѣзати       | 1        |
| 21.   | помыслити      | 4          | 79.   | дати          | 1        |
| 22.   | оулишити       | 4          | 80.   | жалити        | 1        |
| 23.   | вѣштати        | 3          | 81.   | живити        | 1        |
| 24.   | зѣвати         | 3          | 82.   | знати         | 1        |
| 25.   | насладити      | 3          | 83.   | зымати        | 1        |
| 26.   | прѣдати        | 3          | 84.   | занюдати      | 1        |
| 27.   | боѣти се       | 2          | 85.   | запѣчатити    | 1        |
| 28.   | вѣзгноушати се | 2          | 86.   | исправити     | 1        |
| 29.   | вѣздхнути      | 2          | 87.   | изнеидоштити  | 1        |
| 30.   | вѣзлюбити      | 2          | 88.   | избѣрати      | 1        |
| 31.   | ѣти            | 2          | 89.   | источити      | 1        |
| 32.   | жѣдати         | 2          | 90.   | испоустити    | 1        |
| 33.   | исповѣдати     | 2          | 91.   | изѣти         | 1        |
| 34.   | идоути         | 2          | 92.   | изити         | 1        |
| 35.   | надѣяти се     | 2          | 93.   | исказати      | 1        |
| 36.   | начѣти         | 2          | 94.   | измѣнити      | 1        |
| 37.   | ненавидѣти     | 2          | 95.   | исѣсти        | 1        |
| 38.   | отъпасти       | 2          | 96.   | любити        | 1        |
| 39.   | обратити       | 2          | 97.   | анковати      | 1        |
| 40.   | прѣти          | 2          | 98.   | наслѣдити     | 1        |
| 41.   | промыслити     | 2          | 99.   | настати       | 1        |
| 42.   | приносити      | 2          | 100.  | наставляти    | 1        |
| 43.   | приходити      | 2          | 101.  | ниспосѣлати   | 1        |
| 44.   | привѣгати      | 2          | 102.  | наоути        | 1        |

|     |           |   |      |               |   |
|-----|-----------|---|------|---------------|---|
| 45. | погоубити | 2 | 103. | нарешти       | 1 |
| 46. | посълаати | 2 | 104. | отъвѣштати    | 1 |
| 47. | похваляти | 2 | 105. | ожидати       | 1 |
| 48. | реши      | 2 | 106. | одрѣжати      | 1 |
| 49. | родити    | 2 | 107. | отъслати      | 1 |
| 50. | сърѣсти   | 2 | 108. | осъдяти       | 1 |
| 51. | съдѣлати  | 2 | 109. | окалявати     | 1 |
| 52. | свободити | 2 | 110. | озлобити      | 1 |
| 53. | трѣпѣти   | 2 | 111. | отъвратити    | 1 |
| 54. | оулоуити  | 2 | 112. | осъдяти       | 1 |
| 55. | оужасити  | 2 | 113. | ощедрати      | 1 |
| 56. | ѡвръгсти  | 2 | 114. | одоушевити    | 1 |
| 57. | чапати    | 2 | 115. | проглаголати  | 1 |
| 58. | явити се  | 2 | 116. | приврѣшти     | 1 |
|     |           |   | 117. | прѣближити    | 1 |
|     |           |   | 118. | прѣводити     | 1 |
|     |           |   | 119. | прослѣзити    | 1 |
|     |           |   | 120. | палити        | 1 |
|     |           |   | 121. | погыбнѣти     | 1 |
|     |           |   | 122. | подналовати   | 1 |
|     |           |   | 123. | понести       | 1 |
|     |           |   | 124. | подвижити     | 1 |
|     |           |   | 125. | прѣвести      | 1 |
|     |           |   | 126. | пронзвести    | 1 |
|     |           |   | 127. | припадати     | 1 |
|     |           |   | 128. | пролати       | 1 |
|     |           |   | 129. | полоуити      | 1 |
|     |           |   | 130. | прнѣстити     | 1 |
|     |           |   | 131. | прорешти      | 1 |
|     |           |   | 132. | полагати      | 1 |
|     |           |   | 133. | примирити     | 1 |
|     |           |   | 134. | пронзити      | 1 |
|     |           |   | 135. | подолити      | 1 |
|     |           |   | 136. | прити         | 1 |
|     |           |   | 137. | просвѣтити    | 1 |
|     |           |   | 138. | прооуготовати | 1 |
|     |           |   | 139. | ръвновати     | 1 |
|     |           |   | 140. | роугати се    | 1 |
|     |           |   | 141. | разлѣгати     | 1 |
|     |           |   | 142. | работати      | 1 |
|     |           |   | 143. | скръжѣвати    | 1 |
|     |           |   | 144. | слышати       | 1 |
|     |           |   | 145. | страшити      | 1 |
|     |           |   | 146. | сътешти се    | 1 |
|     |           |   | 147. | съмышляти     | 1 |

|  |  |  |      |              |   |
|--|--|--|------|--------------|---|
|  |  |  | 148. | сѣмоутиѣти   | 1 |
|  |  |  | 149. | сѣпасти      | 1 |
|  |  |  | 150. | сѣказати     | 1 |
|  |  |  | 151. | сѣнити       | 1 |
|  |  |  | 152. | сѣблѣдѣти    | 1 |
|  |  |  | 153. | тѣшѣти       | 1 |
|  |  |  | 154. | тѣорѣти      | 1 |
|  |  |  | 155. | тѣпетѣти     | 1 |
|  |  |  | 156. | оуѣти        | 1 |
|  |  |  | 157. | оуѣрѣти      | 1 |
|  |  |  | 158. | оуѣрашѣти се | 1 |
|  |  |  | 159. | оуѣтѣдѣти    | 1 |
|  |  |  | 160. | оуѣжѣти      | 1 |
|  |  |  | 161. | оуѣдѣстѣти   | 1 |
|  |  |  | 162. | ѣдѣти        | 1 |

### 2.3. Придѣви

**Придѣви**, као одредбене ријечи, јављају се са 98 одредница, или готово половину мање од именица, којих је 219. Као и именице, највећи број придјева употребљен је један пут, док се 32 одреднице јављају са фреквенцијом већом од један.

Фреквенцијску вриједност 5 или више у оквиру ове врсте ријечи имају само примјери: зѣлѣ (7), тѣмѣнѣ (6), блѣдѣнѣ (5), грѣшѣнѣ (5), страшѣнѣ (5).

Овакво стање указује на чињеницу да је понављање појединих придјева, такође условљено жанром молитве, и то као покајничке пјесме. У том контексту придѣви зѣлѣ, тѣмѣнѣ, блѣдѣнѣ, грѣшѣнѣ, страшѣнѣ оправдано заузимају мјесто најфреквентнијих, будући да семантички означавају тамну страну лирског субјекта или онога што га окружује.

| Р.бр. | Придѣви        | Фрекв. > 1 | Р.бр. | Придѣви          | Фрекв. 1 |
|-------|----------------|------------|-------|------------------|----------|
| 1.    | зѣлѣ           | 7          | 33.   | божѣствѣнѣ       | 1        |
| 2.    | тѣмѣнѣ         | 6          | 34.   | божѣнѣ           | 1        |
| 3.    | блѣдѣнѣ        | 5          | 35.   | бѣзѣмѣрѣнѣ       | 1        |
| 4.    | грѣшѣнѣ        | 5          | 36.   | божѣствѣнѣ       | 1        |
| 5.    | страшѣнѣ       | 5          | 37.   | богатѣ           | 1        |
| 6.    | благѣ          | 4          | 38.   | бѣздѣрѣзноѣенѣнѣ | 1        |
| 7.    | нѣстѣнѣ        | 4          | 39.   | бѣзѣнаѣждѣнѣнѣ   | 1        |
| 8.    | нѣнѣзрѣченѣ    | 4          | 40.   | бѣзѣмѣздѣнѣнѣ    | 1        |
| 9.    | скѣврѣнѣнѣ     | 4          | 41.   | врѣмѣнѣнѣнѣ      | 1        |
| 10.   | бѣзѣзѣконѣнѣнѣ | 3          | 42.   | вољѣнѣ           | 1        |

|     |              |   |     |              |   |
|-----|--------------|---|-----|--------------|---|
| 11. | вѣтънъ       | 3 | 43. | вышынъ       | 1 |
| 12. | малъ         | 3 | 44. | въздѡушынъ   | 1 |
| 13. | ноуждынъ     | 3 | 45. | велинкъ      | 1 |
| 14. | окапанъ      | 3 | 46. | вѣрьнъ       | 1 |
| 15. | соуѣтънъ     | 3 | 47. | горькъ       | 1 |
| 16. | бѣсовьскъ    | 2 | 48. | гноусьнъ     | 1 |
| 17. | въсѣтъскын   | 2 | 49. | древьнъ      | 1 |
| 18. | грозынъ      | 2 | 50. | длъжьнъ      | 1 |
| 19. | достѡпанъ    | 2 | 51. | добръ        | 1 |
| 20. | дръзновеньнъ | 2 | 52. | желательнъ   | 1 |
| 21. | здѣшынъ      | 2 | 53. | жестокосръдъ | 1 |
| 22. | кротъкъ      | 2 | 54. | зловьнъ      | 1 |
| 23. | лютъ         | 2 | 55. | кромѣштънъ   | 1 |
| 24. | немоштынъ    | 2 | 56. | красьнъ      | 1 |
| 25. | православьнъ | 2 | 57. | мрътвъ       | 1 |
| 26. | правьдънъ    | 2 | 58. | мольбьнъ     | 1 |
| 27. | прѣчнстъ     | 2 | 59. | моуѣнъ       | 1 |
| 28. | свѣтъ        | 2 | 60. | мнрьнъ       | 1 |
| 29. | сладъкъ      | 2 | 61. | мръзъкъ      | 1 |
| 30. | страстьнъ    | 2 | 62. | недмлъѣнъ    | 1 |
| 31. | тогдашьнъ    | 2 | 63. | недмлоствьнъ | 1 |
| 32. | ѣлнкъ        | 2 | 64. | недъжьнъ     | 1 |
|     |              |   | 65. | непогрѣшьнъ  | 1 |
|     |              |   | 66. | нижьнъ       | 1 |
|     |              |   | 67. | некъзможьнъ  | 1 |
|     |              |   | 68. | омрачынъ     | 1 |
|     |              |   | 69. | огнианъ      | 1 |
|     |              |   | 70. | отъѣвъ       | 1 |
|     |              |   | 71. | отрадънъ     | 1 |
|     |              |   | 72. | прѣсвѣтъ     | 1 |
|     |              |   | 73. | прѣднын      | 1 |
|     |              |   | 74. | прѣходьнъ    | 1 |
|     |              |   | 75. | погрѣшьнъ    | 1 |
|     |              |   | 76. | послѣдънъ    | 1 |
|     |              |   | 77. | прѣрадостынъ | 1 |
|     |              |   | 78. | подобьнъ     | 1 |
|     |              |   | 79. | прѣподобьнъ  | 1 |
|     |              |   | 80. | прѣблагъ     | 1 |
|     |              |   | 81. | ранскъ       | 1 |
|     |              |   | 82. | смрадънъ     | 1 |
|     |              |   | 83. | сръдъѣнъ     | 1 |
|     |              |   | 84. | съмѣрьнъ     | 1 |
|     |              |   | 85. | соугоубъ     | 1 |
|     |              |   | 86. | славьнъ      | 1 |
|     |              |   | 87. | съпасоносънъ | 1 |

|  |  |  |     |             |   |
|--|--|--|-----|-------------|---|
|  |  |  | 88. | сѣмрѣтънѣ   | 1 |
|  |  |  | 89. | скрѣбѣнѣ    | 1 |
|  |  |  | 90. | сѣпротивѣнѣ | 1 |
|  |  |  | 91. | сѣпасѣнѣ    | 1 |
|  |  |  | 92. | скорѣ       | 1 |
|  |  |  | 93. | слѣзѣнѣ     | 1 |
|  |  |  | 94. | тѣлесѣнѣ    | 1 |
|  |  |  | 95. | тоуѣ        | 1 |
|  |  |  | 96. | оуѣбогѣ     | 1 |
|  |  |  | 97. | чѣстѣнѣ     | 1 |
|  |  |  | 98. | чѣнѣ        | 1 |

## 2.4. Прилози

Анализирани корпус садржи 48 **прилога**. Укупно 13 прилога јавља се више од један пут, док се преосталих 35 јавља само једном. Поред облика који су по постању прилози, одређени број прилога представља придјеве који врше прилошку функцију.

По учесталости употребе издвајају се прилози: **нынѣ** (8), **прѣжде** (8), **тогда** (8), **ѣко** (7), **пачѣ** (6), **вѣкоуѣ** (5), који, за разлику од именица, придјева и глагола, као пунозначних ријечи које су носиоци значења поетског дискурса, не припадају семантичком пољу православне духовности, односно припадају општеупотребној лексици.

| Р.бр. | Прилози | Фрекв. > 1 | Р.бр. | Прилози      | Фрекв. 1 |
|-------|---------|------------|-------|--------------|----------|
| 1.    | нынѣ    | 8          | 14.   | ѣдинѣ        | 1        |
| 2.    | прѣжде  | 8          | 15.   | вѣнѣтрѣ      | 1        |
| 3.    | тогда   | 8          | 16.   | вѣнезѣпѣ     | 1        |
| 4.    | ѣко     | 7          | 17.   | вѣсѣгда      | 1        |
| 5.    | пачѣ    | 6          | 18.   | вѣсѣко       | 1        |
| 6.    | вѣкоуѣ  | 5          | 19.   | горѣцѣ       | 1        |
| 7.    | пѣкѣ    | 4          | 20.   | ѣѣѣ          | 1        |
| 8.    | ѣѣѣ     | 4          | 21.   | ѣѣѣѣ         | 1        |
| 9.    | ѣѣѣ     | 3          | 22.   | ѣѣѣѣ         | 1        |
| 10.   | ѣѣѣѣ    | 2          | 23.   | ѣѣѣѣѣ        | 1        |
| 11.   | ѣѣѣѣѣ   | 2          | 24.   | ѣѣѣѣѣѣ       | 1        |
| 12.   | ѣѣѣѣѣѣ  | 2          | 25.   | ѣѣѣѣѣѣѣ      | 1        |
| 13.   | ѣѣѣѣѣѣѣ | 2          | 26.   | ѣѣѣѣѣѣѣѣ     | 1        |
|       |         |            | 27.   | ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ    | 1        |
|       |         |            | 28.   | ѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ   | 1        |
|       |         |            | 29.   | ѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ  | 1        |
|       |         |            | 30.   | ѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ | 1        |

|  |  |  |     |                |   |
|--|--|--|-----|----------------|---|
|  |  |  | 31. | обычно         | 1 |
|  |  |  | 32. | опаланѣ        | 1 |
|  |  |  | 33. | просвѣтител'нѣ | 1 |
|  |  |  | 34. | прочее         | 1 |
|  |  |  | 35. | самовольнѣ     | 1 |
|  |  |  | 36. | самовласнѣ     | 1 |
|  |  |  | 37. | снѣ            | 1 |
|  |  |  | 38. | сильно         | 1 |
|  |  |  | 39. | сладострѣнѣ    | 1 |
|  |  |  | 40. | скоро          | 1 |
|  |  |  | 41. | свѣтъ          | 1 |
|  |  |  | 42. | тѣмѣ           | 1 |
|  |  |  | 43. | тѣхѣ           | 1 |
|  |  |  | 44. | оумилен'но     | 1 |
|  |  |  | 45. | оужѣ           | 1 |
|  |  |  | 46. | иасно          | 1 |
|  |  |  | 47. | иакже          | 1 |
|  |  |  | 48. | къмѣ           | 1 |

## 2.5. Замјенице

У корпусу је потврђено 25 **замјеница** међу којима се 22 јављају више пута и три замјенице чија је фреквенција један. Већу учесталост од 5 имају следеће замјенице: азъ (61), ты (26), съ (25), въсь (23), љон (20), кын (19), тѣ (18), иже (17), кѣто (8), чѣто (7), она (6). Највећу фреквентност има лична замјеница азъ (61).

Замјенице не могу бити носиоци сакралних значења на начин како су то, на примјер, придјиви, али фреквентност појединих може да допринесе семантичкој анализи поетског дискурса. Тако замјеница азъ, која се у тексту јавља 61 пут, сугерише положај лирског субјекта у првом лицу једнине, што је очекивано кад је у питању молитва, односно тема покајања.

| Р.бр. | Замјенице | Фрекв. > 1 | Р.бр. | Замјенице | Фрекв. 1 |
|-------|-----------|------------|-------|-----------|----------|
| 1.    | азъ       | 61         | 23.   | инѣ       | 1        |
| 2.    | ты        | 26         | 24.   | нашь      | 1        |
| 3.    | съ        | 25         | 25.   | она       | 1        |
| 4.    | въсь      | 23         |       |           |          |
| 5.    | љон       | 20         |       |           |          |
| 6.    | кын       | 19         |       |           |          |
| 7.    | тѣ        | 18         |       |           |          |

|     |         |    |  |  |  |
|-----|---------|----|--|--|--|
| 8.  | НЖЕ     | 17 |  |  |  |
| 9.  | КЪТО    | 8  |  |  |  |
| 10. | ЪТО     | 7  |  |  |  |
| 11. | ОНА     | 6  |  |  |  |
| 12. | ВЪСІАКЪ | 5  |  |  |  |
| 13. | КАКЪ    | 4  |  |  |  |
| 14. | ННЪТО   | 4  |  |  |  |
| 15. | САДЪ    | 4  |  |  |  |
| 16. | ТВОН    | 4  |  |  |  |
| 17. | ВЫ      | 3  |  |  |  |
| 18. | ОНО     | 2  |  |  |  |
| 19. | ОНЪ     | 2  |  |  |  |
| 20. | ОНЫ     | 2  |  |  |  |
| 21. | СЕ      | 2  |  |  |  |
| 22. | СВОН    | 2  |  |  |  |

## 2.6. Бројеви

**Бројеви**, као промјенљива врста ријечи, јављају се са свега двије одреднице у анализираном тексту и имају најмању фреквентност у групи промјенљивих врста ријечи. Број једини у употреби је седам пута, док се број дѣва јавља само једном.

| Р.бр. | Бројеви | Фрекв. > 1 | Р.бр. | Бројеви | Фрекв. 1 |
|-------|---------|------------|-------|---------|----------|
| 1.    | јединѣ  | 7          | 2.    | дѣва    | 1        |

Помоћне ријечи у *молитви кѣм богородици* најмање су заступљене у тексту: приједлози (18), везници (8), рјечце (5), узвици (2).

## 2.7. Приједлози

Укупно девет **приједлошких** одредница има фреквенцију већу од један: вѣ (22), отѣ (20), о (16), кѣ (15), сѣ (12), по (11), безѣ (5), ради (5), до (2), а преосталих девет јавља се само по једном у тексту.

| Р.бр. | Приједлози | Фрекв. >1 | Р.бр. | Приједлози | Фрекв. 1 |
|-------|------------|-----------|-------|------------|----------|
| 1.    | вѣ         | 22        | 10.   | за         | 1        |
| 2.    | отѣ        | 20        | 11.   | нзѣ        | 1        |

|    |      |    |     |        |   |
|----|------|----|-----|--------|---|
| 3. | о    | 16 | 12. | кромиѣ | 1 |
| 4. | кѣ   | 15 | 13. | кѣм    | 1 |
| 5. | сѣ   | 12 | 14. | на     | 1 |
| 6. | по   | 11 | 15. | прѣдѣ  | 1 |
| 7. | бѣзѣ | 5  | 16. | развѣ  | 1 |
| 8. | ради | 5  | 17. | тѣмѣ   | 1 |
| 9. | до   | 2  | 18. | чрѣсъ  | 1 |

## 2.8. Везници

Седам **везника** има фреквенцијску вриједност већу од један и то: н (80), аште (12), бо (9), ни (6), нѣ (6), аште (5), ни (2), док се везник а јавља само једном.

Везник н је најфреквентнија одредница у тексту са фреквенцијском вриједношћу 80.

| Р.бр. | Везници | Фрекв. > 1 | Р.бр. | Везници | Фрекв. 1 |
|-------|---------|------------|-------|---------|----------|
| 1.    | н       | 80         | 8.    | а       | 1        |
| 2.    | аште    | 12         |       |         |          |
| 3.    | бо      | 9          |       |         |          |
| 4.    | ни      | 6          |       |         |          |
| 5.    | нѣ      | 6          |       |         |          |
| 6.    | аште    | 5          |       |         |          |
| 7.    | ни      | 2          |       |         |          |

## 2.9. Рјечце

Фреквенцију већу од један имају и **рјечце**: же (21) ли (6), тѣмѣ (4), не (3), док се само рјечца камо јавља један пут у тексту.

| Р.бр. | Рјечце | Фрекв. > 1 |    | Рјечце | Фрекв. 1 |
|-------|--------|------------|----|--------|----------|
| 1.    | же     | 21         | 5. | камо   | 1        |
| 2.    | ли     | 6          |    |        |          |
| 3.    | тѣмѣ   | 4          |    |        |          |
| 4.    | не     | 3          |    |        |          |

## 2.10. Узвици

Најмање фреквентне помоћне ријечи су **узвици** са фреквенцијом већом од један у два примјера:  $\omega$  (8) и  $\phi\psi\psi$  (7).

| Р.бр. | Узвици         | Фрекв. > 1 | Р.бр. | Узвици | Фрекв. 1 |
|-------|----------------|------------|-------|--------|----------|
| 1.    | $\omega$       | 8          |       |        |          |
| 2.    | $\phi\psi\psi$ | 7          |       |        |          |

### 3. МОРФОЛОШКА АНАЛИЗА

#### 3.1. Преглед врста ријечи и морфолошких категорија

Преглед врста ријечи и морфолошких категорија Кантакузинове *МОЛТВЫ КЪМ БОГОРОДНИЦИ*, поред праћења развоја граматичких промјена српскословенског периода, као примарног циља, омогућиће да испитамо које морфолошке категорије учествују у грађењу молитвеног (покајничког) дискурса.

Морфолошки систем *МОЛТВЫ КЪМ БОГОРОДНИЦИ*, као српскословенског споменика, анализираћемо према деклинационим и конјугационим граматичким категоријама уз праћење одступања од норме старословенског језика. Будући да анализа обухвата један од многобројних преписа овог споменика, резултати добијени овом анализом не могу поуздано свједочити о морфолошким особеностима оригинала.

#### 3.2. Деклинациони систем

Српскословенски споменици често задржавају деклинациони систем старословенског језика, међутим постоје и различите иновације карактеристичне за поједине споменике. „Непродуктивне врсте временом су све више губиле своју деклинацију примајући наставке продуктивнијих врста, и обрнуто, продуктивније врсте су у дијахронији мијешајући се са непродуктивнијим врстама, мада у мањој мјери, примале њихове наставке до коначне побједе једне од конкурентних јединица. Због тога, у разним рукописима налазимо разнолико стање узимајући у обзир било коју од парадигми“ (Стојановић 2002: 160). Промјене у морфолошком систему биле су условљене промјенама у фонетици српскословенске епохе (губљење назалних вокала, варијације у употреби полугласа, вокала *ы*, *ѣ* и других).

Описом деклинационог система *МОЛТВЫ КЪМ БОГОРОДНИЦИ* пратићемо стање у деклинацији овог српскословенског споменика.

### 3.2.1. Именице

Именице, као најбројнија скупина ријечи анализираних споменика, немају много одступања у односу на норму. Све старе именичке основе углавном су задржале старословенски деклинациони образац. С обзиром на то да највећи број примјера задржава старо стање, у овом дијелу биће описане само иновације које карактеришу анализирани текст, док ће највећи број примјера који нема одступања од старословенског стања бити наведен само збирно, како бисмо пратили фреквенцију појединих падежа за сва три рода.

Унутар групе именица мушког рода забиљежени су примјери за сваку именичку основу: -ѡ-, -јѡ-, -ѣ-, -ї-, -п-. Одступања су у појединачним случајевима: Именице -ѡ- основа трпе утицај -ѣ- основа: у Амн. именица *грѣхъ* која има облик: *грѣховъ* (30)<sup>2</sup>, у Гмн. именица: *оудъ* и *вѣсъ*, које гласе: *оудовъ* (128), *вѣсовъ* (135, 206), што се може тумачити и утицајем народног говора. „Под утицајем народног говора у падежима множине долази до проширења основе секвенцом -ов-, -ев-“ (Драгин 2013: 126).

Функцију датива у два примјера врши локатив с приједлогом *къ-*: *адѣ* (132), *законѣ* (17).

Забиљежена су само два примјера именица -ѣ- основа: *сынѣ* и *мѣдѣ*. „Већ у старословенском ова је промјена сва у колебању: у процесу прелажења у основе на -ѡ-, чије наставке прима, али којима истовремено и своје даје“ (Николић 2002: 118). Тако именица *сынѣ* у Г. и Дјд. добија наставке -ѡ- основа: *сѣа* (21), *сѣоу* (291), као и именица *мѣдѣ* у Гјд: *мѣда* (у наслову).

Утицај -ѡ-, односно -јѡ- основа посвједочен је у примјеру именице *огнь*, -ї- основа и то у Гјд. који гласи: *огня* (93, 208).

Одступање се јавља и у сугласничким основама на -п-, које обухватају веома мали број именица, у примјеру *плады*. Стари облик именице *плады* у Нјд, потиснут је обликом А. (Николић 2002: 122) и гласи *пламѣнь*<sup>3</sup> (75).

Женски род такође углавном задржава деклинационе обрасце старословенског језика за сваки тип основе: -ā-, -jā-, -ī/ja-, -ї-, -ŭ/ŭ-, -r-, са извјесним одступањима у појединим примјерима.

<sup>2</sup> Број у загради означава број стиха из којег је лексема преузета.

<sup>3</sup> Појаву оваквог облика акузатива, али на примјеру именице *кады*, која такође припада -п- основама, А. Белић објашњава утицајем -ѣ- основа. Номинатив једине именице *кады* има једнак облик са акузативом једине именице *сынѣ* (-ѣ-) те гласи *кадѣнь* (Белић 1969: 8).

Основе -ā- карактерише неколико изузетака. Продужење наставка за Дјд. вокалом и у примјеру: дѣвѣн (165), „У Дј \* а промене јавља се наставак -и из народног језика[...]“ (Драгин 2013: 127). Слично је са обликом Нмн. именице вѣдова која се јавља у облику вѣовѣ (300) – „Утицај народног говора у \*а промени видљив је и у Н. и А. мн. с наставком -е“ (Драгин 2013: 127).

Основе -jā- карактерише одступање у примјеру именице владыница која у Дјд. с приједлогом кѣ гласи: влѣцѣ<sup>4</sup> (166 и у наслову).

Именица -ī- основа трпи утицај -ā- у примјеру именице у Гмн. и гласи: злѣ (36).

Утицај -ī- основа на именицу крѣвь која припада -ū- основама у Гјд. и гласи: крѣвн (218).

Највећи број примјера именица средњег рода такође задржава деклинациони образац старословенског језика за сваки тип основа: -ō-, -jō-, -n-, -s- са изузецима у сљедећим примјерима.

Именица -ō- основа колѣно у Вдв. има наставак -ы на мјесту -ѣ: колѣны (107), будући да ју у питању тврда промјена нејасно је зашто је у употреби овај наставак.

У примјеру именице срѣдѣцѣ, -jō- основа јавља се утицај -ō- основа у Дјд: срѣдѣцѣу (278); ороуднѣ -jō- основа има наставак -ō- основа у Имн: ороудмы (67).

Именица око сугласничких основа на -s-, узима старе облике двојине без основинског наставка -es- (Николић 2002: 138), у А. и Вмн. и гласи: оѣн (73, 47), те у Г: оѣю (277).

Облик по основама на -ō- (-jō-), у Гјд. има именица тѣло, сугласничких основа на -s- и гласи: тѣл (130, 217).

Анализирани текст чува поједине облике двојине, која је забиљежена у неколико примјера и то у: Г. оѣю (277), В. колѣны (107), А. цѣтѣ (300).

Највећи број именица мушког рода јавља се у Г – 63 пута, потом Н – 28, А – 19, Д – 13, И – 12, и В. и Л. по 5 пута.

Женски род јавља се најчешће у А. 35 пута, потом Г – 33, Н – 28, Д – 27, В – 14 те И – 9.

Именице средњег рода највећу фреквентност имају у Г – 30, потом Н – 27, А – 23, Д – 15, И – 11, В – 8 и Л – 4 пута.

---

<sup>4</sup> Можемо претпоставити да је у питању утицај тврдых основа, а на основу Белићевог објашњења за штокавске говоре: „у говорима који су чинили основицу доцније источног говора преовлађује €=ѣ, дакле утицај тврдых основа у обе категорије“ (Белић 1969: 39).

### 3.2.2. Придјеви

Деклинација придјева такође нема много одступања у односу на норму. Унутар групе придјева приказан је и одређени број партиципа који су у атрибутивној функцији.

Нјд. у неодређеном виду нема одступања за сва три рода, за м. р: тѣмънъ (84), страшнъ (155), дѣмънъ (302), скврѣнъ (9), безаконъ (11), безаконъ (22), смрадъ (10), мрътъвъ (89), пѣмънъ (160), нечѣмънъ (9, 26, 199), ѿрыновенъ (11), ненавѣдѣмъ (200); за ж. р: тѣмна (81), мръска (184), не палѣна (243); и с. р: страшно (153, 119), мало (295), соуѣтно (101, 201), погрѣшно (171), непогрѣшно (138), немоушно (265), дрѣзо (281), слѣзно (144), невѣзможно (169), съпротивно (170), дѣнно (236), елко (42, 296), ѿрновено (202).

Одређени вид м. р. јд. у Н. карактерише колебање старијег -ын и нових облика -ѣн или само -н: блѣунын (173), грѣшнѣн (117), скврѣнѣн (173), окаанѣнѣн (9), жестокоурынѣн (94), бѣжѣн (257), стѣпѣнѣн (133), страстнынѣн (137), бездрѣзновѣнѣнѣн (195), одшекаѣнѣнѣн (257), запечатѣнѣнѣн (247), безнадежѣнѣн (196) тоѣашнѣн (143), безаконѣнѣн (143). У ж. р. колебање: -аа, -ѣа или -ѣа: благаа (1), лютаа (77), смръѣтнаа (68), кроуѣшѣнаа (96), прѣдѣнаа (275), нарѣченѣнаа (248), похвалѣнаа (248), славаа (256), док с. р. карактерише употреба -оѣ (-оѣ): тѣмноѣ (98), вѣчноѣ (132), немоушноѣ (255), прѣходноѣ (101), срѣдѣчноѣ (187).

Мн. јавља се само у одређеном виду и то: у м. р. са варијантама наставка -ны: дѣжны (266), или -ѣн: прѣпѣнѣн (253), у ж. р. са старим наставком који је претрпио деназализацију -ѣ: тѣлесныѣ (76), те у с. р. са наставком -аа умјесто старијег -ѣа: нечѣренѣнаа (231).

Нјд. често је у служби В. У ж. р. јд: прѣтѣа (185, 221), благаа (6, 289), окаанѣна (45), тѣнаа (7), тѣаа (307), прѣрадованѣнаа (307), прѣбѣлаа (212), у ж. р. мн: послѣдныѣ (151), и у м. р. мн: православнынѣ (162).

Гјд. у неодређеном виду јавља се само у м. р. са старим наставком -а: дрѣзновѣнѣна (283), немоуствѣна (61) моуѣща (63), ѿдеѣща (63), оштедраушта (64), или са новим обликом -аа: ноуѣжнаа (58).

Одређени вид м. р. јд. има новији облик наставка -аѣго и то -аѣго<sup>5</sup>, који се уопштава: блѣуѣнаѣго (21), слаѣкаѣго (145), лютаѣго (55), краснаѣго (147), гнѣснаѣго (182), невѣмѣстѣнаѣго (258), ѿѣаанѣнаѣго (225). С. р. јд. јавља се само у једном примјеру са новим наставком -ѣго: зѣлоѣго (150). У ж. р.

<sup>5</sup> Белић истиче да се, као црквенословенски, облици мушког и средњег рода на -аѣго и -ѣго употребљавају до XV вијека, те да је вршен утицај замјеничке промјене на вокале (1969: 148).

одређени вид трпи деназализацију старог наставка и има облик -ые: прѣѣтые (218), бжѣвныє (237), и нови облик -ие: древнїе (260).

Гмн. има само одређени вид. У м. р. срећу се варијанте првобитног наставка -ынхъ и то: -ыхъ, -ыхъ, -нхъ: тѣмнѣ (82, 131), злѣ (221, 304, 280), влоѣнѣ (197), грѣшнѣ (177), блѣгѣ (304), добрѣ (4), скврѣнѣ (198, 206), малѣ (128), вѣтнѣ (292), стѣхъ (144, 147), православнѣ (274), ноуѣныхъ (280), здѣшнѣ (79, 112), грознѣ (131, 206), вѣсѣскѣ (131), желаемѣ (4), спѣсныхъ (157), недѣжныхъ (179), бжѣвнѣ (146), ранскѣ (148), богатыхъ (159), оубогахъ (159), моуѣнѣ (190), омраченѣ (277), спѣсемѣ (290), горѣкѣ (292), скрѣвнѣ (221). Ж. р. има варијанту -ыхъ: страшнѣ (152), чаемѣ (152); као и с. р. злѣ (111, 29), нензѣренѣ (229, 230, 232), мрѣскѣ (31).

Дјд. неодређеног вида јавља се само у ж. р. са старим наставком: вѣмѣнѣ (44). Одређени вид има нови наставак -омѣ, или његову графемску варијанту -омоу за м. р. и с. р. према замјеничкој промјени (Белић 1969: 149). За м. р. налазимо примјере: соуѣомѣ (240), безѣмѣзномѣ (179); а за с. р. скоромѣ (178), злобѣномоу (62). Ж. р. у већини чува наставак -ѣн: тѣмѣнѣ (80), вѣтѣнѣ (216), безѣмѣрѣнѣ (239), и -н: прѣходѣшон (238); и у једном примјеру има наставак -ен: прѣстен (у наслову), гдје ѣ има вриједност е<sup>6</sup>.

Множински облици јављају се само у м. р. одређеног вида с варијантама наставка за Д: -ымѣ, -ымѣ, -ымѣ, -нмѣ: грѣшнѣ (155), грѣшнымѣ (167), правѣднымѣ (114), правѣднѣ (155), вѣрнѣ (196), скрѣвнымѣ (178), невѣдѣшнѣ (103).

Неодређени вид Ајд. јавља се у м. р. са неизмијењеним наставком: кротѣка (210), оуѣнѣ (64), мѣрна (209), влоѣшѣ (131); исто тако и у ж. р. ноуѣжнѣ (54), кротѣкѣ (123), ѣраднѣ (123), непѣрамѣнѣ (214). Одређени вид м. р. такође чува стари наставак: страшнѣ (164), ж. р. има деназализовану варијанту са -оу, -оу: тогдѣшнѣ (59), ненѣсѣзанѣнѣ (134), док с. р. карактерише губљење интервокалног ј: оѣѣ (246), влоѣноѣ (37), влоѣше (130, 132), влоѣше (126).

Амн. има неодређени вид у примјерима ж. р. који чувају наставак -ы, -ѣ: влоѣнѣ (53), влоѣше (129), и једном примјеру с. р. мн. грознѣ (135). Одређени вид м. р. има деназализоване варијанте наставка -ымѣ: тоуѣнѣ (224), мѣлѣнѣ (294), док с. р. губи интервокално ј старог наставка: злѣ (87), соуѣтнѣ (43), вѣздѣшнѣ (136).

<sup>6</sup> Као наставак замјеница по којима се већина придјева завршава на -он, мада се јављају и примјери на -ен (Белић 1969: 151).

Ијд. м. р. неодређеног вида задржава старословенски наставак: *кѣлѣмъ* (194), ж. р. - ою: *малою* (у наслову), *смѣреною* (14). Одређени вид јавља се у јд. само у м. р. са варијантама наставка за инструментал -ѣѣ, -ѣѣ, -нѣѣ: *бѣсовскыѣ* (19), *вѣсаческыѣ* (19), *вышныѣ* (306), *нижныѣ* (306).

У мн. м. р. одређеног вида има варијанту наставка за И -ыѣ: *вѣсаческыѣ* (20), *недѣчаныѣ* (267).

Л се јавља само у једном случају: *грѣшѣ* (28), у м. р. мн. са варијантом наставка за Л: -нѣ.

Компаратив је у употреби у два случаја: *блѣѣнѣши* (34), *сладѣнша* (у наслову). Облик *блѣѣнѣши* јавља се у Нјд. м. р, одређени вид. Облик *сладѣнша* у Нјд. ж. р, одређени вид.

### 3.2.3. Замјенице

Употреба замјеница у анализираном тексту је честа, а одступања од норме јављају се само у појединим случајевима.

Личне замјенице немају одступања од старословенске деклинационе норме, изузев појединих случајева неуједначене употребе полугласника и губљења назалних вокала, што је случај и с другим врстама ријечи.

Лична замјеница 1. лица јд. јавља се у сљедећим падежима: Н. *азѣ* (21, 49, 50, 82, 89, 105, 118, 173, 273), Г. *мене* (182, 183), Д. *мнѣ* (10, 20, 24, 96, 121, 160, 161, 162, 163, 163, 164, 287, 289), мн (20, 107, 122, 138, 145, 201, 214, 217, 225, 277, 281, 288, 303), А. *мене* (97, 98, 99, 100, 181), мѣ (65, 81, 149, 153, 205, 207, 208, 212, 224, 283, 290, 291, 292, 176, 279, 280), И. *мною* (152), Л. *мнѣ* (85, 86, 87, 88).

Лична замјеница 2. лица јд. има: Н. *ты* (269, 270, 271, 272), Д. *тебѣ* (177, 178, 179, 180, 185, 193, 194, 195, 285, 286, 287, 288), тн (184, 293, 305), *тѣ* (282), И. *тобою* (273, 274, 275, 276, 308).

Треће лице јд. јавља се у м.р. и ж.р. у: Н. *онѣ* (25), Л. *неѣ* (119), за м.р. и: Н. *она* (257, 258, 259, 260), Д. *ѣн* (169, 232), за ж.р.

Друго лице мн: А. *ѣѣ* (157, 158, 159). Треће лице мн. има облике за м.р: Н. *оны* (117), Г. *нихѣ* (99).

Повратна замјеница такође нема одступања: Д. *себѣ* (139), А. *себѣ* (286).

Већина осталих замјеница такође има одступања само у појединим случајевима, и то губљење интервокалног *j*, деназализација наставка, што и јесте карактеристика српскословенске епохе, неуједначена употреба танког и дебелог *jer*, удвајање вокала, и друга одступања фонетске природе.

Присвојна замјеница *мон*, *моа*, *моѐ* забиљежена је у слједећим падежима: Нјд. ж. р. *моа* (184, 45, 269, 285, 296), с. р. *моѐ* (46), Гјд. м. р. *моѐго* (49, 141, 303), Дјд. м. р. *моѐмоу* (168), с. р. *моѐмоу* (62), и *моѐмѧ* (278), Ајд. ж. р. *моу* (213, 268), с. р. *моѐ* (37); Нмн. м. р. *мон* (48), ж. р. *моѐѐ* (53, 151) у служби вокатива, Гмн. ж. р. *моѧ* (36, 143). Замјеница *твон*, *твоа*, *твоѐ* јавља се у: Гјд. ж. р. *твоѐѐ* (302), Ијд. ж. р. *твоѐю* (16); Нмн. ж. р. *твоѐѐ* (283), Гмн. м. р. *твоѧ* (229). Присвојна замјеница *нашѧ*, *наша*, *наше* јавља се само у: Дјд. ж. р. *нашѐн* (у наслову).

Присвојно-повратна замјеница *скон*, *своа*, *скоѐ* јавља се у: Дјд. м. р. *скоѐм* (291), без крајњег вокала, вјероватно као грешка преписивача, Ајд. ж. р. *скоу* (115).

Замјеница *вѧѧ* има: Нјд. м. р. *вѧ* (9, 10, 11, 129), и *вѧѧ* (84), Гјд. м. р. *вѧѐго* (286); Нмн. м. р. *вѧн* (48, 164), Гмн. м. р. *вѧѧхѧ* (1, 17), и *вѧѧѧ* (2, 3, 4, 18, 129, 221, 222, 223, 268, 224, 240); Дмн. с. р. *вѧѧѧ* (277), Амн. м. р. *вѧѐ* (285, 297), Амн. с. р. *вѧѧ* (238), Лмн. м. р. *вѧѧѧ* (28, 118).

Упитна замјеница *кын* јавља се у падежима: Нјд. с. р. *коѐ* (233, 234, 235, 236, 237), Нјд. ж. р. *каа* (71), Гјд. м. р. *коѐго* (8), са губљењем међусамогласничког *j*, Ајд. с. р. *коѐ* (29, 30, 31, 32); Нмн. с. р. *каа* (149), Гмн. ж. р. *кыхѧ* (7) и *кыѧ* (234), Гмн. с. р. са варијантом *кѧ* (149).

Показна замјеница *она* има стари наставак али без танког *jer*: Гмн. ж. р. *онѧѧ* (152). Показна замјеница *оно* има облике множине: Н. с. р. са удвајањем вокала *оѧаа* (231), А. с. р. *оѧа* (135). Показна замјеница *та*, *та*, *то* јавља се у: Нјд. ж. р. *та* (241, 242, 243, 244), Гјд. м. р. *того* (103), Гјд. ж. р. *тоѐ* (261, 262, 263, 264), Ајд. ж. р. *тоу* (265, 266, 267, 268), Ијд. ж. р. *тоу* (253, 254, 255, 256); Ндв. ж. р. *тѧ*.

Замјеница *какѧ* чува наставак у Нјд. м. р. *какоѧѧ* (57), Гјд. м. р. има облик *какоѧа* (8), чији наставак *-а* можемо тумачити утицајем придјевске деклинације. Ајд. ж. р. чува наставак *какоѧѧ* (54); Гмн. има замјену *ѧ* са *ы* у примјеру *какоѧыхѧ* (118). Замјеница *вѧѧѧѧ* нема одступања у Гјд. с. р. *вѧѧѧѧго* (207); у Ијд. ж. р. има облик *вѧѧѧѧю* (105, 106, 107, 108).

Упитна замјеница кѣто има варијанте: Нјд. кѣто (85, 86, 87, 88) и кѣто (125, 160, 197, 198). Облик Дјд. коѣ (173, 174, 175, 176) и замјеница чѣто (30, 33, 33, 34, 35, 36, 113) употребљава се досљедно. Одрични облик замјенице чѣто има варијанту нѣчѣто (169, 170, 171, 172).

Замјенички придјев нѣж јавља се у Гјд. с. р. нѣго (186); самѣ у Нјд. ж. р. сама (289, 290, 291, 292).

Највише варијантних облика имају замјенице сѣ и нѣ.

Замјеница сѣ јавља се у слѣдећим падежима: Нјд. с. р. сѣ (88, 101, 120) и варијантом сѣе (68, 293, 294, 295, 296), Нјд. ж. р. са обликом сѣа (233, 245, 246, 247, 248), Гјд. м. р. сѣго (104), Дјд. ж. р. сѣн (249, 250, 251, 252), Ајд. ж. р. сѣю (277, 278, 279, 280); Нмн. м. р. сѣн (94), Гмн. с. р. с различитим правописним варијантама сѣх (121, 128), сѣхѣ (113), Амн. с. р. са варијантом сѣа (87, 125).

Замјеница нѣ у Н. има неуједначену употребу по родовима, односно долази до нарушавања конгруенције између одговарајуће именице и релативне замјенице: Нјд. ж. р. замијењен је обликом м. р. нѣ (299, 288) и обликом с. р. ѣж (287). Јављају се и стандардни облици у Ајд. ж. р. ѣж (241); Амн. с. р. ѣж (301, 137, 138, 139, 140), Нмн. м. р. нѣ (28, 164, 116), Дјд. ж. р. са уметнутим сугласником по нѣн жѣ (242), по нѣжѣ (11) „Исто као код анафорске замјенице – између предлога и заменице умеће се сугласник н“ (Николић 2002: 147), Имн. с. р. нѣжѣ (189, 190, 191, 192).

### **3.2.4. Бројеви**

Бројеви углавном чувају старословенски деклинациони образац. У употреби су само основни бројеви јѣднѣ и дѣѣ. Број јѣднѣ употребљава се у придјевском значењу у Нјд. м. р. јѣднѣ (49, 50, 51, 52), Нјд. ж. р. јѣдѣа (2, 227), Нјд. с. р. јѣднѣ (177). Број дѣѣ јавља се у Адв. ж. р. дѣѣ (300).

### **3.3. Конјугациони систем**

У анализираном корпусу посвједочени су слѣдећи глаголски облици: презент, аорист, футур, императив, инфинитив, као и четири врсте партиципа: партицип презент

актива, партицип презент пасива, партицип претерита актива, партицип претерита пасива. Као и у деклинацији, промјене су се углавном дешавале на фонетском плану што је узроковала варијације и у конјугацији, тј. употребу наставка у варијантама, с деназализованим наставком, неуједначеном употребом *јера* и других графема.

### 3.3.1. Презент

У презенту, очекивано, преовладава **прво лице једнине**. Тематски глаголи имају наставак -8, -оу или -ю у слједећим примјерима: боуд8 (56), вѣсплачю (36, 37, 38, 39, 40), вѣзрыдаю (41, 42, 43, 44), чаю (54, 61, 94), молю (157, 159, 163), сътвор8 (117), вѣщаю (195), наслажд8 (276), зов8 (193, 284, 305), принош8 (293, 294), прихожд8 (13, 282), прибѣгн8 (173, 176), не оулачю (203), начн8 (5, 6), бою се (95, 154), вѣздхн8 (174), пронзид8 (275), ѿкааваю (115), трепещ8 (154), испвщоу (175), вѣпю (194), не ѿвращ8 (204), страш8 се (93).

Атематски глаголи задржавају старословенско -мь: не вѣ (33, 66) невѣмь (65, 67, 68), вѣмь (92), недовѣ (36), не нѣмь (35, 185, 186, 187, 188), есмь (9, 10), док за примјер не вѣде (34), није јасно зашто се појављује без наставка -мь будући да се налази у окружењу првог лица једнине атематских глагола, при чему су сви написани тачно.

**Друго лице једнине** за тематске глаголе задржава наставак -ши: чаешн (57), хоцешн (301), не ѿринешн (181), не вѣзгнѣшаешн се (182), не вѣзвратишн (183), волишн (301).

**Треће лице једнине** тематских глагола чува наставак -т(ь), тј. наставак -т са или без полугласника: боудеть (126, 138), не боудеть (184, 201), не вѣсплачѣт се (85), вѣсплачѣт се (97), не вѣзрыдаѣт (86), не вѣщаѣт (74), прѣходит (104), не трѣпѣт (125), не вѣздхнѣ (87), тѣшит (67), ѿслѣт (81), исповѣст се (235), жалѣт (98), любѣт (172), вѣзможѣт (233), съкажѣт се (234), не прослѣзѣт (88), прѣт (244, 246); Забиљежен је само један облик атематских глагола у трећем лицу јд: нѣ (69, 70, 71, 72).

Множински облици презента присутни су само у појединим примјерима.

**Прво лице множине** тематских глагола јавља се у примјерима са старим наставком -м(ь), тј. са наставаком -м, са или без танког *јер*: надеѣм се (264), ликѣствѣмь (262), и код атематских глагола са наставком -мн: есмн (266).

**Друго лице множине** са старим наставком -те јавља се само у примјеру: вѣскрѣжѣте (91).

**Треће лице множине** има наставак -еть, -ют(ь), тј. наставак -ют са или без танког *јер*: твореть (283), съдоушаютъ (140), оустрашаютъ (140), раѡют се (253).

### 3.3.2. Аорист

У старословенском су, као што знамо, постојала три типа аориста: асигматски, сигматски стари и сигматски нови.

Највећи број примјера анализираног корпуса припада старом сигматском аористу:

У **првом лицу јединине** са старим наставком -х(ь), тј. са наставком -х са или без танког *jer*: съблѡудѣи (21), хотѣи (190, 192), хотѣхъ (191), не сътворѣи (29, 30), насладихъ се (229), съдѣа (31, 32), явихъ се (22), оубѣи (25), погубѣи (50), възлюбѣи (83), избѣа (84), замѣствовѣа (113), прооуготовѣа (139), възложихъ (285), сподобихъ се (230).

У **трећем лицу јединине** са тематским вокалима: -н, -а, -ѣ: вѣмѣсти (258), изѣави (259), оуѣчи (197), вжаси (153), ѡви се (247), приѣлижи се (66), наста (77), скоѡди (260), вѣвѣѣ (241).

Аорист помоћног глагола *быти*: *бысть* (245, 256), *бы* (254, 255) има проширење -*ть*, односно -*сть* „пренесено из презента“ (Николић 2002: 193).

У **првом лицу множине** са старим наставком -м(ь), тј. са наставком -м, са или без танког *јер*: *примирѣхом се* (261), *измѣнихомъ* (263).

У трећем лицу множине са старим наставком -ше: наоучише се (250), исповѣдаше (251), вѣнчаше се (252).

Коришћени су и облици сигматског новог аориста који углавном задржава наставке старословенске епохе:

У **првом лицу једине** са наставком -хъ: **привъргохъ** (286), **ѡпадохъ** (49), **не погыбохъ** (106), **прѣидохъ** (18).

Чува се и облик **двојине** у примјеру **другог лица** са наставком **-та: се срѣтоста** (107).

У трећем лицу множине са наставком -ше: прорекоше (249), срѣтоше (149).

### 3.3.3. Футур

Футур<sup>7</sup> се у старословенском језику изражавао на два начина: обликом презента перфективних глагола и конструкцијом састављеном од инфинитива глагола који се мијења и модалног глагола.

Футур који се изражава презентом перфективних глагола посвједочен је у анализираном корпусу у осам примјера и то:

**Прво лице једнине** са наставком презента -ѡ: прѣтрѣплю (133), понесѡ (134), оуѡрѡ (135); проидѡ (136), наслѣдоуѡ (52).

**Друго лице једнине** са наставком презента -ши: обрѣтиши (73).

**Треће лице једнине** са наставком презента -т : одрѣжѣт (75).

**Треће лице множине** са наставком презента -ѡтъ: нѡнѣмоуѡтъ (76).

Футур који се изражава конструкцијама хтѣти + инфинитив, начѣти + инфинитив, ѡѣти + инфинитив, нѣѣти/нѣати + инфинитив, боудѣмъ + L партицип, боудѣмъ + инфинитив нисмо пронашли у овом корпусу.

### 3.3.4. Императив

Облици императива у анализираном корпусу чести су у упореби, а остварени су према норми старословенског језика. Употријебљени су облици другог лица једнине, најчешће, и другог лица множине, у свега осам случајева.

**Друго лице једнине** са карактеристичним наставком -и (< i, ji) за тематске глаголе јавља се у следећим примјерима: плаѣи (45, 45, 46, 46), прѣидѣи (297, 297, 298, 299, 300), нѡбѡви (205, 206, 207, 208, 221, 292), нѡдѣи (228, 222), сподоѡи (217, 218, 219, 220, 223, 290), оудѡстѡи (219), раѡѣи се (305, 306, 307, 308), помысли (57, 58, 59, 60), дарѡи (301, 302, 303, 304), не посраѡи (222), посраѡи (224), не ѡриѡи (298), проидѡиѡи (289), оужасѡи се (60), вѡзгнѡиѡи се (298), вѡстрѣпѣѡи (60), послѡи (210), вѡрѡи (212), прѣвѣдѡи (216), проѡзвѣдѡи (213), оудѡстѡи (219), вѡзвѡиѡи (225), вѡзвѣсѡи (226), боудѡи (287) поѡѡи (291). Забиљежен је и један примјер атематског глагола у императиву: даѡѡ (214), тј. ријеч је о једном од три старословенска глагола који чувају архаичну форму, односно индоевропски облик оптатива.

<sup>7</sup> О развоју футура у старосрпском језику в. Грковић-Мејѡор 2013: 130-170.

**Друго лице множине** са наставком -нѣ досљедно се употребљава: плачнѣ (47, 47, 48, 48), источнѣ (161), ниспосланѣ (162), припаднѣ (165), пролѣнѣ (166).

### **3.3.5. Инфинитив**

Инфинитив, као прост глаголски облик, често је у употреби: плакати се (5), молити се (6), сѣтворити (34), родити се (105), насладити се (192), рѣши (33), ѿпадноути (141), прѣдати се (110), прѣглати (33), ѿвѣщати (35), ети (65), моути се (92), не кѣкѣсити (111), оуѣжжати (190), полѣжити (191), вѣсхвалити (267), бѣжити (265), похвалити (266), нсѣсти (233), хотѣти (170), вѣщати (114), прѣити (112), прнѣти (61), не посрамити се (288), сѣтеши ми се (109), промышляти (287), прнѣстити се (217), оуцѣдрити (176), погѣвити (110).

### **3.3.6. Партиципи**

Партиципи, као посебна врста ријечи који у себи сједињују и одлике глагола и одлике именских ријечи, обилно се користе у анализираном поетском тексту. Потврђени су облици четири врсте партиципа: партицип презента актива, партицип претерита актива, партицип презента пасива, партицип претерита пасива. У промјени партиципа нема знатнијих иновација у односу на норму.

#### **3.3.6.1. Партицип презента актива**

Нјд. м. р: чає (27), рѣкнѣ (28), дрѣзлѣ (284), сѣмышляє (137), слышѣ (87); Нјд. ж. р: свѣи (81,157), прѣводеши (79); Нјд. с. р. прѣходѣщеє (102), роугающеє се (102); Нмн. м. р: помагаєи (72), зымаєи (72).

Гјд. м. р: хотецаго (99), вѣводеца (211), разлѣчаюшта (209); Гмн. м. р: ненавидѣщїи (224).

Дјд. м. р: скобождающѣ (280), ождающѣ (88), не живѣшоу (122); Дмн. м. р: надѣющїи се (215).

Ајд. м. р: не жоуѣш (124); Ајд. ж. р: не жоуѣшѣ (123), наставляющѣ (279); Амн. м. р: мѣше се (165), чающе (164).

#### **3.3.6.2. Партицип презента пасива**

Нјд. м. р: освѣлаєи (90), ѿзлюбѣи (189), єи (128);

Гмн. м. р: знаѣмѣ (69), ѡчаѣмѣ (228);

Дмн. м. р: влѣмѣмѣ (180).

### 3.3.6.3. Партицип претерита актива

Нјд. м. р: рабѡтавь (12), нѣшь (106), ѡбращь се (120); Нјд. ж. р: рождѣшѣн (2), прѣѣмши (299).

Гјд. м. р: възлюбѣлша (100); Гмн. м. р: ѡвръгшѣ (158), ѡчаавшихъ (226).

Дмн. м. р: не сътворшѣ (156), ѡчаавшимъ (227).

### 3.3.6.4. Партицип претерита пассива

Нјд. м. р: посланъ бѣ (65), посрамѣенъ (204), оулишенъ (145, 146, 147, 148), прѣданъ (51, 108), непросвѣщенъ (108), спѣбѣенъ (105), помилѡванъ бѣ (198), ѡвръженъ бѣ (199); Нјд. с. р: прѣхѡно (103), осужѣенно (219).

Гјд. м. р: исправѣена (254).

Дакле, партицип презента актива јавља се у употреби 25 пута, партицип презента пассива 6 пута, партицип претерита актива 10 пута, партицип претерита пассива 15 пута. Најчешће у номинативу сва четири типа партиципа: 34 примјера, потом генитиву 10, акузативу 5, дативу 7 примјера. Потврђени су облици и у неодређеном и у одређеном виду.

Српскословенски језик наслиједио је употребу партиципа из старословенског језика. „Они су у епоси стварања првог словенског књижевног језика претрпели снажнији грчки утицај, и у старословенском језику су, као и у његовим редакцијама били једно од главних средстава реченичне кондензације, док у живом језику Срба рано губе партиципску функцију“ (Грковић-Мејџор 2007: 231).

#### 4. ТВОРБЕНА МОРФЕМИКА

Лексички систем старословенског језика образовао се на различите начине. Један начин, којим су стари списатељи образовали књижевни лексички фонд јесте калкирање, односно позајмљивање лексики из других језика. Други начин је активно грађење уз коришћење словенског „грађевинског материјала“ (Ефимова 2006: 14). Руска ауторка наводи два смјера творбе или грађења ријечи. Један од њих је ширење постојећег семантичког обима народне словенске ријечи, које има тачку додира у структури значења са грчким предлошком, захваљујући чему преноси контекстом условљено значење предлошка. Други смјер је грађење нових лексема на бази словенских или грчких коријенских морфема и словенских творбених морфема. Други смјер, Ефимова квалификује као „сообственно словообразование“ (2006: 15), дакле као 'властито грађење'.

Предмет овог рада биће анализа творбених морфема у *МОЛНТВЫ*, независно од тога да ли у датој ријечи имају статус творбених форманата или не. Творбени начини (лексичко-семантичка творба, лексичко-синтаксичка творба, транспозиција и морфемска творба) неће бити систематски описивани, јер би то изискивало опширније истраживање које излази изван оквира овог рада<sup>8</sup>.

*Морфема* је најмањи дио ријечи који има своје значење. То је апстрактна јединица, а конкретна реализација морфеме је *морф*. Морфеме учествују у морфемској творби ријечи, као најпродуктивнијем творбеном начину, који подразумева: деривацију у ужем смислу (творба изведеница), композицију (творба сложеница), комбиновану творбу (комбинација деривације и композиције).

У методологији дериватолошких истраживања уобичајено је да се ријечи творбено анализирају према врстама ријечи. Будући да овај корпус није велики и да нас интересује продуктивност творбених средстава (морфема), определијели смо се за јединственост корпуса твореница. Партиципи који имају атрибутивну функцију дати су у инфинитиву, будући да је морфема од које се граде обличка, а не творбена.

Посматрано са морфемског аспекта, лексикон једног језика обухвата просте и ријечи које се састоје из више морфема, које се разликују по свом саставу, тј. броју и

---

<sup>8</sup> Творбеним начинима у црквенословенском језику опширније су се бавили Е. Л. Гинзбург 2010; З. Никитовић 2014. и бројни други.

врсти морфема. Све ријечи<sup>9</sup> подијелили смо у групе према броју морфема. Важно је напоменути да се анализа даје са синхроног аспекта, тј. узима се у обзир морфемска структура посвједочена старословенским језиком.

#### 4.1. Просте ријечи

Најједноставнијој групи, према броју морфема, припадају „просте“ ријечи<sup>10</sup>, које у свом саставу имају двије морфеме, и то *коријенску* и *флексивну морфему*, односно три морфеме, када су у питању глаголи који се састоје из коријена ријечи, тематског вокала и наставка. Такве су (анѣгел-ъ, надежда-а, бог-ъ, доуш-а, ад-ъ, грѣх-ъ, дѣв-а, страх-ъ, соуд-ъ, тѣм-а, благ-о, ок-о, огн-ъ, глас-ъ, свѣт-ъ, моук-а, њрѣв-о, дроуг-ъ, зѣб-ъ, стоуд-ъ, слѣз-а, снл-а, лнц-ѣ, дѣл-о, днѣкол-ъ, бѣс-ъ, вѣм-ѣ, тѣл-о, сын-ъ, слов-о, ран Ѧ (<гај-ъ), оуд-ъ, нош-ъ, скрѣв-ъ, мѣст-о, мнр-ъ, моуж-ъ, дар-ъ, мат-и, ѣзык-ъ, чест-ъ, ноужд-а, глагол-ъ, госпожд-а, стнх-ъ, мѣд-ъ, сът-ъ, цар-ъ, кран Ѧ (<крај-ъ), срам-ъ, закон-ъ, жоупел-ъ, мысл-ъ, оутроб-а, ѣд-о, польз-а, цѣт-а, свобода-а, плам-ы, тат-ъ, вѣдов-а, внд-ъ, нстнн-а, њрѣв-ъ, дѣн-о, образ-ъ, колѣн-о, гроб-ъ, брат-ъ, юв-ъ, покон Ѧ (<рокој-ъ), глав-а, роук-а, род-ъ, врат-ъ, гнѣв-ъ, капл-ѣ, люб-ы, крѣв-ъ, зѣл-ъ, господ-ъ, оум-ъ, гѣдѣон-ѣ, пншт-а, длѣг-ъ, слав-а, зѣмл-ѣ, роун-о, штоук-ъ, пророк-ъ, апостол-ъ, нѣрарѣх-ъ, ѡловѣк-ъ, жен-а, ѣлк-ъ, благ-ъ, мал-ъ, свѣт-ъ, зѣл-ъ, лют-ъ, ѡнст-ъ, добр-ъ, скор-ъ, тоун-ъ, нмѣ-тн, хот-ѣ-тн, страш-н-тн, бол-ѣ-тн, жал-н-тн, чѣк-а-тн, внд-ѣ-тн, мол-н-тн, бы-тн, вѣд-ѣ-тн, вѣшт-а-тн, зѣв-а-тн, ѡа-ѣ-тн, блаж-н-тн, сѣрѣс-тн, прол-н-тн, тѣшт-н-тн, рѣш-тн, пр-ѣ-тн, моуѣ-н-тн, род-н-тн, твор-н-тн, плак-а-тн, щад-ѣ-тн, жнв-н-тн, бо-ѣ-тн сѣ, ѣв-н-тн сѣ, жѣд-а-тн, трѣп-ѣ-тн, наѣ-ѣ-тн, дрѣз-а-тн, ѣ-тн, обрат-н-тн, роуг-а-тн сѣ, зн-а-тн, зым-а-тн, слыш-а-тн, люб-н-тн, пал-н-тн, наст-а-тн, да-тн, вол-н-тн, вла-ѣ-тн, пр-н-тн, дѣв-а, ѣднн-ъ).

<sup>9</sup> Анализа морфема не обухвата помоћне ријечи (приједлоге, узвике, рјечце, везнике), као ни замјенице које су према броју морфема углавном просте ријечи.

<sup>10</sup> У дериватолошкој терминологији *просте* (неизведене, немотивисане) ријечи су ријечи код којих је коријен носилац укупног лексичког значења. „Простима се сматрају оне ријечи које се у вријеме посматрања не могу дијелити на саставне дијелове од којих би макар који у исто вријеме био и саставни дио других ријечи истог основног значења изузев оних што им служе за основу, тј. изузев ријечи које су од њих изведене“ (Стевановић 1986: 388).

## 4.2. Вишеморфемске ријечи

Другу групу чине ријечи настале додавањем *афиксалних* (*префиксалних* и/или *суфиксалних*) *морфема* на творбену основу, тј. *коријенску морфему* – према дериватолошкој терминологији, тзв. изведене ријечи<sup>11</sup>. Такође, као и просте ријечи, садрже и *флексивну морфему*. Дакле, ова група ријечи у свом саставу има три или више морфема, па их са аспекта морфемике посматрамо као вишеморфемске ријечи, док је са творбеног аспекта ријеч о изведеницама – префиксалним или суфиксалним. Из методолошких разлога у овом прегледу флексивна морфема не даје се у склопу суфиксалне морфеме, како је то уобичајено у дериватологији. Ова категорија ријечи чини најбројнију групу унутар анализираних корпуса (раз-авт-ен-џ-е, жнт-џ-е, мна-ост-џ, жн-зн-џ, мол-н-тв-а, сџпас-ен-џ-е, рад-ост-џ, сџ-мрџт-џ, бол-џ-зн-џ, оу-пџв-ан-џ-е, цар-нц-а, прн-бџж-нц-е, влад-џг-нц-а, люб-м-нк-џ, стен-а-н-џ-е, тарџт-ар-џ, цар-џств-о, благ-ост-џ, сџд-џ-а, рад-ова-н-џ-е, по-мош-џ, по-крџв-џ, по-хвал-ен-џ-е, по-хвал-а, по-гыб-џл-џ, моуџ-ен-џ-е, нс-по-вџд-ан-џ-е, жнл-ншт-е, кле-тв-а, отџ-џа-џн-џ-е, оу-мнл-џн-џ-е, сџ-род-џств-о, сџ-дџ-тел-џ, тет-ен-џ-е, твџр-ен-џ-е, рат-џннк-џ, кон-џц-џ, сџд-џц-џ, сџ-вџст-џ, вџш-ан-џ-е, вџз-дџх-ан-н-џ, прџ-оу-множ-ен-џ-е, оу-хышр-ен-џ-е, блоуџ-џннк-а, тџшт-џт-а, мџт-ар-џ, раз-бон-ннкџ, прџ-слоуш-ан-џ-е, хыш-ен-н-џ, нс-прав-џд-а, оу-нын-н-џ, нс-вџз-дрџж-ан-џ-е, множ-џств-о, по-мыш(л)-џн-џ-е, сџад-ост-џ, роџд-џств-о, нс-вџз-дрџж-џннк-џ, брат-н-џа, горџ-ст-џ, нншт-џт-а, нџџн-н-џ, сџ-род-џннк-џ, ороуџд-н-џ, дрџз-нов-ен-н-џ, хрнст-нџн-нн-џ, дост-онн-џств-о, прџ-стџп(л)-џн-џ-е, скакт-ан-џ-е, роџд-ен-џ-е, без-дџн-а, влад-џк-а, бе-закон-џ-е, на-слџд-џннк-џ, тџнн-џств-о, оу-тџш-ен-џ-е, сџ-жнт-џл-џств-о, зџџ-нн-џ, прџ-лож-ен-џ-е, соуџд-нц-џ, о-соуџд-ен-џ-е, прн-стџп(л)-џн-џ-е, мџт-ар-џств-о, об-анџ-ен-џ-е, мол-џн-џ-е, прн-хоџд-ен-џ-е, содом(л)-џн-нн-џ, сџ-кроуш-ен-џ-е, блаж-ен-џств-о, прн-стан-нц-џ, лџств-нц-а, щџдр-от-а, тлџн-н-џ, велн-џ-џств-о, мол-џб-а, глџб-нн-а, пџџ-нн-а, коуџп-нн-а, вџс-от-а, прџ-стџт-џл-н-нц-а, моуџ-ен-ннк-џ, дџб-џств-о, џнст-от-а, за-стџп(л)-џн-н-џ, сџ-внт-џк-џ, боџ-џств-о, прџ-стџл-џ, хотџ-нн-џ, џст-џств-о, соуџ-т-џн-џ, вџџ-џн-џ, ноуџд-џн-џ, крот-џк-џ, мрџт-в-џ, тоџда-шџн-џ, с-кџрџн-џн-џ, без-закон-џн-џ, о-ка(џ)н-џ, тџм-џн-џ, грџш-џн-џ, боџ-нн ѐ (<božij-џ), блоуџд-џн-џ, страш-џн-џ, нс-нз-рџт-ен-

<sup>11</sup> Изведене ријечи су ријечи које настају тзв. извођењем или деривацијом. „Постају када се на један дио ријечи истог основног значења додаје други дио који у извјесном правцу мијења, тачније рећи модификује оно основно значење. Ове се ријечи састоје од два дијела: од коријена или општег дијела и наставка“ (Стевановић 1986: 389). У изведеним ријечима коријен је носилац језгра лексичког значења. И наставак (афикс) учествује у организовању лексичког значења. Префикси се додају испред коријена ријечи, а суфикси иза коријена ријечи, тако да модификују лексичко значење, тј. имају творбено значење.

ъ, не-ѣнст-ъ, дрѣзн-ов-ѣн-ѣн-ъ, бѣс-ов-ѣск-ъ, вѣс-ѣѣ-ѣск-ъ, прѣ-свѣт-ъ, жѣла-тѣл-ѣн-ъ, прѣд-нѣ-н, ѣст-ѣн-ъ, дост-о-ѣн-ъ, не-мошт-ѣн-ъ, страст-ѣн-ъ, прѣ-ѣнст-ъ, сѣад-ѣк-ъ, сѣрад-ѣн-ъ, вол-ѣн-ъ, не-мѣл-ост-нѣ-ѣн-ъ, дрѣв-ѣн-ъ, о-мѣрѣѣ-ѣн-ъ, огн-ѣн-ъ, вѣрѣм-ѣн-ъ, длѣж-ѣн-ъ, сѣ-мѣр-ѣн-ъ, не-мѣлѣѣ-ѣн-ъ, мѣлѣб-ѣн-ъ, по-сѣд-ѣн-ъ, вѣш-ѣн-ъ, сѣ-пас-ѣн-ъ, зѣдѣш-ѣн-ъ, прав-ѣд-ѣн-ъ, крас-ѣн-ъ, гор-ѣк-ъ, по-доб-ѣн-ъ, мѣрѣз-ѣк-ъ, вѣл-нѣк-ъ, гнѣс-ѣн-ъ, от-рад-ѣн-ъ, прѣ-ход-ѣн-ъ, не-дѣж-ѣн-ъ, зѣо-ѣн-ъ, крѣмѣ-шт-ѣн-ъ, сѣ-мѣрт-ѣн-ъ, тѣл-ѣс-ѣн-ъ, нѣж-ѣн-ъ, прѣ-рад-ост-ѣн-ъ, бог-ѣт-ъ, оѣ-бог-ъ, вѣз-мѣр-ѣн-ъ, грѣз-ѣн-ъ, вѣз-доѣш-ѣн-ъ, сѣз-ѣн-ъ, сѣдѣѣ-ѣн-ъ, бѣжѣ-сѣв-ѣн-ъ, рѣн-сѣѣ-н, мѣѣѣ-ѣн-ъ, по-грѣш-ѣн-ъ, не-по-грѣш-ѣн-ъ, скрѣб-ѣн-ъ, сѣлѣ-ѣн-ъ, бѣжѣсѣв-ѣн-ъ, прѣ-по-доб-ѣн-ъ, вѣз-дрѣзн-ов-ѣн-ъ, вѣз-надѣжѣ-ѣн-ъ, вѣр-ѣн-ъ, вѣз-мѣзѣд-ѣн-ъ, прѣ-бѣлѣг-ъ, мѣнр-ѣн-ъ, не-вѣз-мѣж-ѣн-ъ, сѣ-прѣтѣнѣ-ѣн-ъ, сѣ-по-доб-ѣн-ѣн, нѣ-ѣн, дѣр-ѣѣн, о-ѣнѣн-ѣн, оѣ-лѣнѣн-ѣн, отѣ-ѣѣн-ѣн, по-мѣсѣл-ѣн-ѣн, на-сѣад-ѣн-ѣн, по-сѣлѣн-ѣн, прѣ-ход-ѣн-ѣн, сѣ-тѣвѣн-ѣн, вѣз-рѣдѣн-ѣн, радѣн-ѣн сѣ, прѣ-дѣн-ѣн, вѣз-гнѣшн-ѣн сѣ, сѣ-дѣлѣн-ѣн, по-мѣсѣл-ѣн-ѣн, прѣ-носѣн-ѣн, прѣ-ходѣн-ѣн, прѣ-бѣгѣн-ѣн, оѣ-лѣѣн-ѣн, оѣжѣсѣн-ѣн, отѣ-пасѣн, надѣ-ѣн-ѣн сѣ, вѣз-дѣнѣн-ѣн, сѣ-бѣдѣн-ѣн, оѣ-бѣн-ѣн, вѣз-лѣбѣн-ѣн, не-на-вѣдѣн-ѣн, ѣ-вѣрѣсѣн-ѣн, по-сѣлѣн-ѣн, по-гѣѣн-ѣн, вѣсѣ-тѣпѣ-ѣн-ѣн, прѣ-бѣнѣн-ѣн, скрѣжѣн-ѣн, нѣ-прѣвѣн-ѣн, о-дрѣжѣн-ѣн, нѣ-не-мѣшн-ѣн, рѣвѣн-ѣн-ѣн, по-гѣлѣлѣн-ѣн, отѣ-вѣштѣн-ѣн, прѣ-вѣштѣн-ѣн, на-сѣдѣн-ѣн, о-жѣдѣн-ѣн, по-гѣбѣнѣн-ѣн, сѣ-тѣшн-ѣн сѣ, вѣ-кѣсѣн-ѣн, нѣ-бѣрѣн-ѣн, на-рѣшн-ѣн, по-сѣлѣн-ѣн, о-сѣдѣн-ѣн, прѣ-вѣдѣн-ѣн, отѣ-сѣлѣн-ѣн, о-кѣлѣн-ѣн, на-сѣлѣн-ѣн, вѣз-вѣртѣн-ѣн сѣ, по-нѣсѣн-ѣн, оѣ-зѣрѣн-ѣн, сѣ-мѣшн-ѣн, по-оѣ-гѣтѣн-ѣн, о-дѣшн-ѣн-ѣн, сѣвѣдѣн-ѣн, сѣ-мѣнѣн-ѣн, оѣ-сѣлѣн-ѣн сѣ, по-дѣнѣн-ѣн, по-мѣлѣн-ѣн, оѣ-штѣдѣн-ѣн, нѣ-тѣѣн-ѣн, нѣсѣ-по-сѣлѣн-ѣн, прѣ-пѣдѣн-ѣн, вѣ-мѣсѣн-ѣн, рѣ-отѣн-ѣн, вѣ-рѣѣн-ѣн, нѣ-поѣсѣн-ѣн, о-зѣлѣн-ѣн, оѣ-вѣжѣн-ѣн, по-лѣѣн-ѣн, оѣ-дѣ-сѣн-ѣн, сѣн-ѣн, вѣ-пѣн-ѣн, сѣ-пасѣн, отѣ-вѣртѣн-ѣн, по-мѣлѣн-ѣн, вѣ-вѣдѣн-ѣн, прѣ-вѣсѣн, по-нѣ-вѣсѣн, нѣн-ѣн, вѣз-дѣнѣн-ѣн, вѣз-вѣсѣлѣн-ѣн, вѣз-мѣшн-ѣн, сѣ-кѣзѣн-ѣн, нѣ-по-вѣдѣн-ѣн, , вѣсѣ-хѣлѣн-ѣн, прѣ-ѣсѣн-ѣн, по-рѣшн-ѣн, на-оѣѣн-ѣн, тѣпѣ-ѣн-ѣн, нѣ-кѣзѣн-ѣн, о-ѣдѣн-ѣн, рѣзѣнѣн-ѣн, по-сѣѣн-ѣн, зѣ-пѣлѣн-ѣн, вѣ-мѣштѣн-ѣн, прѣ-мѣнрѣн-ѣн, лѣн-ѣн-ѣн, нѣ-мѣн-ѣн, по-хѣлѣн-ѣн, по-нѣн-ѣн, вѣз-лѣжн-ѣн, по-мѣлѣн-ѣн, нѣ-ѣсѣн, о-сѣдѣн-ѣн, ѣкѣ-жѣ, вѣсѣ-ѣн, вѣ-кѣпѣн-ѣн, радѣн-ѣн, ѣ-кѣдѣн-ѣн, тѣмѣн-ѣн, прѣнѣн-ѣн, сѣлѣн-ѣн, вѣ-сѣгѣдѣн, не-прѣсѣн-ѣн, тѣѣ-ѣн, горѣнѣн-ѣн, оѣ-мѣлѣн-ѣн, вѣ-не-зѣпѣн-ѣн, вѣ-нѣтрѣн-ѣн, ѣбѣн-ѣн, зѣлѣн-ѣн, дѣн-ѣн.

За разлику о других Кантакузинових дјела<sup>12</sup>, *молтва кѣм богородици* садржи малобројне примјере ријечи које су настале везивањем двије *коријенске морфеме* и

<sup>12</sup> Преглед сложених ријечи в. у (З. Никитовић, 2014).

*афиксалних морфема* (префикси, суфикси, инфикси) – сложенице<sup>13</sup>. У зависности од врсте ријечи и граматичког облика, изведене ријечи, такође, садрже и одговарајућу *флексивну морфему* (БЛАГ-О-ДѢТ-Ь, БЛАГ-О-ДѢН-СТВ-О, БОГ-О-РОД-ИЦ-А, ВЫС-ОК-О-ОУМ-Н-Е, ДОБР-О-ДѢТЕЛ-Ь, ПРАВ-О-СЛАВ-ЬН-Ъ, ЖЕСТ-ОК-О-СРЪД-Ъ, СЪ-ПАС-О-НОС-ЬН-Ъ, ЗАНИМ-О-ДА-ТН, САМ-О-ВОЛ-ЬН-Ъ, САМ-О-ВЛАС-Н-Ъ, СЛАД-О-СТРѢТ-Н-Ъ, ЛЮБ-О-СЛАСТ-Н-Ъ, СЪ-ГЪБ-Ъ).

---

<sup>13</sup> *Сложене* ријечи су настале срастањем двију или више посебних ријечи у једну (Стевановић 1986: 399). Становиште да „сложенице могу настати на два начина: простим срастањем ријечи, срастањем са спојним вокалом (о/е), и да је често продуктиван тип сложеница које су добијене од префикса и ријечи главних врста (именица, придјева, глагола)“ (Станојчић, Поповић 2000: 133), у србистици је превазиђено (Маројевић 2005, Клајн 2002, Никитовић 2014).

## 5. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА

Теолингвистички приступ књижевном дјелу сакралне садржине заснива се на интеракцији језика и духовности. Међутим, кад је у питању средњовјековна књижевност та интеракција се не мора посебно наглашавати јер се средњовјековни поглед на свијет одликује теоцентричном перспективом. Поглед на свијет средњовјековног човјека сав је усмјерен на Бога и човјеково спасење.<sup>14</sup> У средњем вијеку ријеч је, „и писана реч посебно, заузимала важно, могло би се рећи и главно место у култном животу; она је и сама на изванредан начин постала предмет култа. Човек који је писао са једним осећањем метафизичке одговорности за сваку реч коју напише, писао је дубоко уверен, да већ самим тим служи службу Богу, Логосу, да тиме учествује као 'садејственик' у великој мистерији спасења којом је Бог обавио људски род. Зато се у писању видео подвиг, облик литургије“ (Богдановић 1980: 61). Цјелокупно дјеловање средњовјековног човјека било је везано за Цркву. „За средњовјековног човјека Божије постојање и домострој спасења нису били хипотеза него постулат, насушна потреба читавог тадашњег виђења свијета и моралне свијести без кога човјек није био способан ни да објасни свијет ни да се оријентише у њему“ (Никитовић 2012: 50). Религијски језик средњовјековног човјека функционално је био везан за Цркву и богослужење. „У Цркви, њеној светотајинској и литургијској пракси остварује се, између осталог и уз учешће језика (али не у смислу пуког свођења на њега!), богоопштење и богопознање“ (Кончаревић 2004: 155).<sup>15</sup> Проучавање лексике овако дефинисаног језика захтијева познавање основних начела средњег вијека и друштвено-културне стварности средњовјековног човјека.

Пишући о односу хришћанске културе и духовности Ксенија Кончаревић наглашава: „У том оквиру може се посматрати и језик као 'тело' теологије, богослужења, аскетике и хришћанске културе, односно православне духовности са свим њеним историјско-есхатолошким динамизмом и богочовечанском пуноћом, у укупности њених

---

<sup>14</sup> О томе најрјечитије говори рјечник старословенског језика и књига Т. Вендине која за корпус има управу тај рјечник (В. Цејтлин 1977 ; Вендина 2002).

<sup>15</sup> „У савременој лингвистици конституисало се неколико приступа теоријском заснивању и дескрипцији феномена религијске комуникације. Тако, у научну употребу увелико су ушли термини религијски језик, култни језик, језик сакрума, молитвени језик, језик Цркве, религијски дискурс, религијски стил, религијско-проповједнички стил, религијска употреба језика, религијска комуникација и др“ (Кончаревић 2015: 7).

карактеристичних обележја и израза“ (2004: 153). Из тога проистиче да је лингвистичко проучавање средњовјековне литературе условљено контекстом.

Духовна усмјереност текстова средњовјековне културе захтијева макар дјелимично познавање хришћанске духовности, коју К. Кончаревић најјезгровитије формулише као „чисти, аутентични, мистични и тајанствени однос према Богу који укључује веру у Бога и поштовање Бога, делање по вољи Божијој и живљење по Богу и у Богу“ (2004: 149-150). Потом даље истиче „духовност, дакле, означава целокупну атмосферу којом се одликује човек, његов одређени начин живота, свецелу усмереност његовог ума, доживљавања света, хтјења што га испуњавају, а која произилазе из начина на који он живи и из односа који он има са Богом“ (2004: 150). С тим увези треба нагласити да је научна терминологија недовољна да употпуности објасни сакрални садржај лексике „За теологију [...] ограничити егзистенцију језиком значи недопустиво је осиромашити и апсолутизовати језик. Григорије Ниски је овде савршено јасан: 'Истинска сила Божја нема своје биће у слоговима (=речима)' “ (Пападопулос 1998: 36). Стога, научним проучавањима текстова сакралне садржине у многоме доприноси теолингвистичка литература и радови хришћанских богослова. У литератури се често наводи неопходност познавања основа православне естетике аскетизма<sup>16</sup>, која у многоме доприноси разумијевању, познавању и доживљају сакралне садржине текстова.

Жанр молитве у средњем вијеку чини посебну врсту поезије. Настајале су у оквиру других текстова или самостално. Оне које су настајале самостално сматрају се значајнијим. У њима појединац моли за себе и за своје лично име, ређајући своје пороке и сагрешења. Интимног карактера, личне молитве, требало је да доведу до тјелесног и духовног смирења оног ко их у себи или на глас казује (Кашанин 1975).

Молитва, као пјесничко-реторски жанр, формално и садржински може да обухвата различите елементе. Према томе, молитвени израз према Богу, Богородици, одабраном светитељу или анђелима може да има различиту намјену. „У свом изворном хришћанском контексту молитва по садржају може бити: молбена, благодарна или хвалитељна (евхаристијска), славословна (доксолошка) и исповедна или покајна молитва, као и

<sup>16</sup> „Достигнућа научног проучавања естетике аскетизма незаобилазна су јер упозоравају на слојевитост значења одређеног језичког знака која проистиче из сложеног аскетског виђења духовне стварности. А сваки писац, аналогно аскетском подвигу одређеног светитеља, могао је одређеној лексеми или термину да придаје ново значење, да проширује или продубљује њен семантички опсег“ (Никитовић 2014: 204).

јектеније, како се називају молитве на богослужењу, а име им долази од дугог, усрдног мољења (Костић 2000: 39)<sup>17</sup>. Кантакузинова *МОЛИТВА КЪМ БОГОРОДИЦИ*, која садржински припада покајничкој црквеној поезији, формално може да се подијели на неколико дијелова: сагледавање гријехова, мисао о смрти, размишљања о животу, обраћање Богородици (молитва).

Формално-садржинска структура одабраног корпуса показује слојевитост поетског израза, која условљава и лексичку разноврсност. Таква разноврсност захтијева класификацију лексике према одређеним критеријумима и њихову семантичку интерпретацију.

У складу с предметом овог рада, биће издвојена лексика која је носилац семантичких значења молитвеног дискурса према формално-садржинској структури, и анализирана у ширем сакралном контексту.

Будући да тематски и садржински припада покајничкој поезији, основно осјећање пјесме је осјећање *покајања*<sup>18</sup>. *Покајање* је „свестрани земљотрес бића човека“, дар Божији човјеку, „Покајање и јесте мржња на грехе, борба са гресима до њиховог потпуног уништења благодатном помоћу човекољубивог Спаситеља“ (Преп. Јустин 2002: 13). То је „подвиг који растреса целог човека, све биће његово. Оно преоре и прекопа целу њиву душе људске“ (Преп. Јустин 1999: 53). „У томе се састоји покајање: скршити своју гордост, бацити себе на колена, самлети себе у ступи самоосуде, самопрезира, самомучења“ (Преп. Јустин 2001: 377). Лексика, којом се изражава осјећање *покајања*, може се подијелити на ону која изражава *грешност* (тј. исповиједање – сагледавање гријехова) и ону којом се тражи *опроштај* (однос личности према свом гријеху, животу и Богородици – молитва). У складу са дефиницијом покајања, и једна и друга група лексике подразумијева постојање *покајања*, као снажног духовног осјећања. С тим у вези, *покајање* као специфичну категорију духовног живота морамо посматрати у контексту хришћанске духовности. „Тајна исповести претпоставља четири елемента; прва два имају лични, субјективни карактер, а друга два литургијски, светотајински или објективни карактер“ (Брија 1999: 204). Ј. Брија (1999) наглашава да први елеменат, кајање,

<sup>17</sup> Цитирано према: (Рончевић 2016: 6).

<sup>18</sup> „Исповест или покајање (гр. μετάνοια, лат. poenitentia, духовна промена, кајање): тајна у којој верник, силом Духа Светога и молитвом Цркве, прима опроштај грехова учињених после крштења, ради обнове своје заједнице са Богом и помирења са литургијском заједницом чији је члан“ (Брија 1999: 203).

Прву групу лексике, која подразумијева сагледавање гријехова, тј. исповијест грешника, можемо подијелити у неколико семантичких група.

Гријехе које исповиједа, покајник је чинио на начине због којих се каје и то изражава прилозима: *самовољно* (које злѣи не сътворѣи самоволенѣ), *самовласно* (које грѣховѣ не сътворѣи самовластнѣ), *сладострасно* (које мрѣскѣи не съдѣѣа сладострѣтнѣ), *љубосласно* (које стѣа не съдѣѣа любосластнѣ), *вољно* (единѣи прѣданѣи дѣаволѣ хотѣнѣи), *тамно* (тѣмнѣи же съ тогда агѣлан вѣзлюбѣи), те именицом: са *преумножењем* (вѣсѣи прѣидохѣи прѣоумноженѣиѣмѣи).

45

грѣшнѣи), *жалостан* (како прѣтърпяю ѿ кааннѣи и стѣтнѣи), *јадан* (ѣже нѣиѣ страстныи съмышляе), *блудан* (къ кому блѣнныи и сквѣнныи прѣбѣгнѣ азъ), *неодважан* (пакы тебѣ вѣщаю бездрѣзновенныи), *безнадежни* (пакы безнадежныи надеже вѣрныи).

Својим гријесима сличан је другим грѣшницима, типологији грѣшника коју садржи Јеванђеље што илуструју слѣдеће лексеме: *блудни син* (паче блѣнаго бо сѣиѣ съблѣудѣи), *блудница* (паче блѣнницѣи безаконнѣи ѣвнѣи се), *митари*, *разбојници* (паче мѣлара же и разбѣннѣи), *Ананије*, *Санфѣира* (паче ананѣи и самѣфѣре, оуѣвы мнѣи), *Кајин* (по каннѣи дѣиѣ оуѣбѣи ѣако брѣтъ ѿнѣи), *Исав* (по исавѣи нечѣнстѣи и невѣдѣннѣи), *Содомѣани* (по содомѣанѣи ѿгнѣи чѣиѣ и жѣпѣлѣи), *грѣшници* сви древни (погрѣшѣи вѣсѣи, нѣже древнѣи рѣвнѣи).

Посѣбну групу чѣни лексѣика која описује емоѣије које прѣте покајѣника: *срам* (съ срамѣи и смѣреною съвѣстѣи), *сузе*, *стењање*, *уздасѣи* (съ слѣзѣи и стѣнѣи и вѣдѣннѣи), *нада* (съ твоею тѣтѣи надеждею), као и начин на који исповѣједа гријѣхе: *плакати* (ѿ коудѣи начинѣи плакѣти се, ѿ дѣиѣи), *оплакати* (чѣто вѣсплѣчу ли прѣже моѣи злѣи, недовѣи), *узридати* (вѣзрѣдаю невѣзрѣжанѣи мнѣи), *окајавати* (снѣѣи бо свою ѿкааѣаю жѣзнѣи).

Другу групу лексѣике чѣне оне ријѣчи које показују однос покајѣника према свом гријѣху, животу, Богородици, те лексѣика која изражаѣа молитѣву за отпуштање гријѣхова. Однос покајѣника према властитом гријѣху показује његоѣу свијѣст ѿ казни у коју ѣде гријѣси, а то је губѣтак спасѣња и Царства небѣског. Именице којѣи се означаѣају вѣчне муке грѣшника јѣсу: *крај* (помысли, дѣиѣи, каковѣи чѣиѣи конецѣи), *разлучѣње* (помысли горѣстѣи разлѣчѣнѣи ноуѣжнаѣи), *страх*, *бол* (помысли стрѣи и болѣзнѣи тогдашнѣи), самртѣна *ноћ* (невѣдѣи, сѣиѣи аѣиѣи и съмртѣнаѣи ѣиѣи ноѣѣи), *пламен* (тогда пламенѣи вѣнѣтрѣи сѣиѣи одрѣжѣи), *смрт* (съмртѣи прочѣиѣи наста лютаѣи и конецѣи), *тама*, *ад* (тѣмѣна свѣиѣи, вѣиѣи тѣмѣи мѣи ѿслѣѣи аѣиѣи), *суд* (прѣже соудѣи съвѣстѣи ѿсѣжѣаѣѣи), *муке* (прѣже моуѣкѣи мыслѣи вѣскрѣжете зѣбѣи), *огањ* (тѣмѣи ѿгнѣи страѣи се ражѣнѣи радѣи), *шкрѣут* зуба (тѣмѣи скрѣжѣи зѣбѣи жестѣокѣи, сѣиѣи чѣиѣи), *тартар*, *бездан* (мѣне тартарѣи да вѣсплѣѣѣи се и бѣзѣнаѣи), тамно *дно* (мѣне аѣиѣи да жалѣи тѣмѣи дѣиѣи), *гроб* (вѣскоѣу непросѣѣѣи и грѣи прѣданѣи).

Живѣи и вријѣме у којѣи он као покајѣник мора да живѣи у његоѣи перѣѣѣѣији је: *пролазно*, *сујѣтно* (прѣходѣи се жѣтѣиѣи и соѣѣтно вѣѣѣи), *зло* (ѣако не вѣкѣсѣи жѣтѣиѣи злѣиѣи). Узѣданѣи и наду ѣди у молитѣви Богородици, којѣи изражаѣа похѣвалу. Лексѣику која то показује чѣне слѣдеѣи квалиѣѣѣѣи: *прѣсѣѣѣѣи* (мѣтѣѣи съ оѣдѣнѣиѣи кѣиѣи прѣѣѣѣи вѣѣѣи нашен госѣиѣи бѣиѣи), *дѣбѣра* (вѣсѣѣѣи цѣиѣи и бѣиѣи, мѣтѣи бѣаѣи), *чѣсна* (ѿ кѣѣѣи гѣиѣи или вѣѣѣи), *јѣѣѣи* (вѣсѣѣи

съдѣтеля рождѣшѣи едина), *многонаречена, похвална* (сѣа много наречѣннаа похвалнаа), *прерадосна, чиста* (раѣи се, прѣрадованнаа тѣаа), *пречиста* (въсѣ злѣи и скръбныѣ избави прѣтѣаа), *славна* (тою дѣлаи и мѣреи бысть славнаа), *преблага* (агглогѣ свѣта ме върѣи прѣблагаа), *блага* (сама ѿ мнѣ промѣшана, благаа). Богородица, као таква, за грѣшника је: *живот, свѣтлост, благост* (въсѣ живот же, свѣи и бѣгостиню), *крај* (въсѣ желемиѣи и добрыѣи краи), *уздање, нада* (къ грѣшнымѣ оупованю и надеѣи), *прибѣжиште* (тебѣ едино и грѣшныѣи прибѣжишѣи), *покров* (къ моемоу прибѣжишѣи и покровѣи), *утѣха* (тебѣ, скорои скръбнымѣ оутѣшеню), *исцѣлителъ* (тебѣ, врачу недѣжныхъ безмѣзънои), *пристаниште* (тебѣ, влаемыи пристанишѣи), *похвала, пучина* (къ безмѣрѣи похвалѣи и пѣниѣи), *лѣствица* (та лѣствѣица юже иаковѣи въвѣдѣи), *купина* несагорѣва (та коупѣи не палии къ синѣи), *руно* (сѣа роуно гдѣсѣи бысть), *свитак* (сѣа свѣтъ запечатлѣнныи иави се), *престо* (она ѿдшевлѣнныи бѣи прѣстолѣи), *радост* (сѣе елико по силѣ радости мои), *заступѣе, помоћ* (ты покровѣи и заступѣиѣи и помошѣи), *заступница, спасѣе* (ты прѣстѣлѣица и спасѣиѣи), *радовање* (сѣю радованѣи моеи сѣи), *ослободѣица* (сѣю злѣи и ноуѣныхъ свобѣдающѣи ме). Неколико је теонѣи коѣи је именује: *госпођа Богородица* (къ прѣстѣи вѣи нашен госпоѣи бѣи), *мати* (въсѣхъ цѣи и бѣи, мати благаа), *Дѣва* (ѿ коуѣи начѣи плакати се, ѿ дѣи), *Владѣица* (ты мои, ѿ вѣи, надеѣи), *наставѣица* (сѣю на благаа наставѣишѣи ме), *царица* (тебѣ, мои въсе цѣи, възложѣи).

Кантакузин своју молитву упућује Пресветој Богородици, истовремено наглашавајући начин на коѣи јој се обраћа. То показују глаголи: *зовем* (паки тебѣ страхѣи и любовю зовѣи), *ваим* (паки тебѣ гласомѣи въпюи вѣи), *говорим* (паки тебѣ вѣи бездрѣзненныи), *прилазим* ти (дрѣи бездрѣзновѣнныи прихоѣи к тебѣи), *приносим* (сѣе ти приношѣи исповѣданѣи).

Његово молитвено обраћање изражено је императивѣи: *избави* (избави ноуѣи и съдрѣи ме, дѣи), *пошаѣи* (аггла кротка послѣи тогда, цѣи), *уручи ме* (агглогѣ свѣта ме върѣи прѣблагаа), *потверди* (жизѣи мою пронзѣи къ бѣи), *подај* (жизѣи непраѣи свѣи ми даѣи), *преведи* (жизѣиу къ вѣи прѣведи жизни), *почастѣи* (сподѣи причѣсти ми се тѣи же), *удостој* (сподѣи и оудѣи не освѣи), *ослобѣи, не посрами* (въсѣ ноуѣи и скръбѣи изѣи и не посрами), *уздигни* (ѿтааннаго ми оумѣи възвѣи), *узвесѣи* (ѿтааннаго се скръбюи възвесѣи), *бѣи* (сама ѿ мнѣ промѣшана, благаа), *помѣи се* (сама своѣи сѣи за ме помѣи), *прѣи* (прѣи, ѿ въсе цѣи, прѣи), *не одгурѣи, не гнушѣи се* (прѣи и не ѿрѣи, не же възгнѣи се), *даруј* (дарѣи дарѣи, иже хошѣи и волѣи), *радуј се* (раѣи се да радѣи зовѣи ти прѣи).

Наведени примјери показују да свака од лексема има своју естетску функцију, односно, да је лексика носилац одређених семантичких значења и поетске поруке текста. Поред наведених лексичких јединица могу се издвојити и лексеме које имају функцију нијансирања поетске поруке. Тако лексеме: *молитва* (молитва кѣм богородици), *Бог* (вѣсѣхъ цѣра н бѣ, мати благаа), *творац* (вѣсѣ съдѣтеля рождѣшѣи едина), *срце* (ѿ какова срца, ѿ коего языка), *исповиѣст* (сѣ исповѣданѣмъ прихождѣнѣи), *закон*, *благодат* (вѣдѣхъ въ законѣ же н блгодѣти), *душа* (плачѣ, дѣше моа, ѿкаанна плачѣ), *очи* (плачѣте, очѣ, непрестанно плачѣте), *хришћанин* (единъ ѿ хрѣтианинъ погвѣѣ блгаа азъ), *ђаво* (единъ прѣданъ дѣавола хотѣнѣе), *анђео* (аггѣла неминлостивна чаю приети), *избавитель* (нѣ помогаен, ни же н зымаен), *савѣст* (прѣже соудѣ съвѣстѣю освѣдаемъ), *свѣтлост* (мене тѣмоу вѣзлюбѣша, а не свѣтъ), *праведни* (снѣѣ вѣшатѣ ѿбычно праведнымъ), *живот* (снѣѣ бо свою ѿкааваю жнзнь), *царство* (снѣѣ бо, нже црѣвѣи наслѣдѣнѣи рѣше), *тајна* (аще ѿ немѣ страшно съдѣрѣти таинство), *врлине* (не жнвѣоу ми въ добродѣтелехъ), *страдања* (боѣщѣе вѣсѣ вѣкоуѣѣ болѣзнь), *Владика* (оулишенъ слѣкого ми вѣкы н бѣ), *суд* (сѣда бою се н трепещѣ ѿсоудѣнѣи), *Данило* (соудѣще страшно данѣла же ме вжасѣ), *богати*, *убоги* (ниѣ бѣ богатыхъ н оубогыхъ молю), *скрушење* (не нмамаѣ срѣчное съкроушенѣе), *милост* (нидѣже полѣгѣнѣи хотѣ мѣти), *слава* (кое величѣствѣ бжѣтѣные славѣ), *пророци* (о сен прѣрѣи прорекоше прѣжде), *апостоли* (о сен апѣлѣ наоучѣше се), *јерарси* (о сен ѣерарси исповѣдаше ясно), *мученици* (о сен моуѣнѣици, вѣнчѣше се), *преподобни* (тоу прѣбѣнѣи раѣют се присно), *Адам* (она адама нзбавѣи прѣслоушѣнѣи), *Ева*, *клетва* (она еѣвѣ свободѣи древнѣе клетѣы), *благодѣ* (тобою даже до дѣнѣ въ блгы азъ), *православни* (тобою въ православнѣи чѣсти), *удове* (прѣимѣи, ѣакоже вдовѣе двѣ цѣтѣ), *слобода*, *сладост* (дарѣи зѣбѣи свободѣи н блгыи сладостѣ), *Господ* (раѣи се, ѣако с тобою еѣтъ гѣ. аминѣ), доприносе семантизацији покајничког дискурса, а својим конкретним или пренесеним значењем граде књижевно дјело хришћанске духовне тематике.

Примјери Кантакузинове молитве показују да лексика која изражава духовне садржаје не мора нужно припадати теолошкој терминологији. У том контексту проф. Никитовић, лексеме које изражавају семантички садржај духовног живота подводи под заједнички именитељ *сакралног*, а све ријечи које би образовале семантичко поље сакралног класификује на „оне које су примарно настале у сакралном стилу и оне које су транспозицијом или неким другим творбеним начином током примања хришћанства и послије, кроз мисао и дјела Светих Отаца задобиле сакрално значење“ (2012: 249–250), с важном напоменом да је тешко повући оштру границу између ове двије семантичке групе.

Као примјере из нашег корпуса можемо навести лексеме као што су: *Владика, апостоли, јерарси, благодат, преподобни, исповијест и др*, које примарно имају сакрално значење, и с друге старне примјере који у описаном контексту задобијају то значење: *живот, душа, смрт, сузе, царица, закон* и др.

Ксенија Кончаревић издваја већи број класа и категорија лексема са сакралном семантиком. У оквиру ономастике издваја теониме, агелониме, агеоантропониме, теотокониме, док у оквиру лексике реалија издваја: а) основне појмове вјерске доктрине и теолошка терминологија; б) лексика хришћанског морала и начина живота (ортопраксије); в) називи сакрамената; г) елементи црквеног календара (цркени празници, дневни, седмични и годишњи богослужбени круг); д) форме и елементи богослужења; ђ) храм и његови дијелови; е) богослужбени предмети; ж) дијелови свештеничких одежди; з) називи чланова црквене јерархије (2015: 121).

У нашем корпусу можемо издвојити неколико лексема са сакралном семантиком у оквиру ономастике. Теоними: *Бог, Господ*; теотоконими: *Богородица, Владичица, Царица, Неопалива купина*; агелоними: *анђели, ђаво*.

### **5.1. Морфолошке категорије као носиоци семантичких значења**

Подјела лексике на ону којом се изражава *грешност* (тј. исповиједање – сагледавање гријехова) и ону којом се тражи *опроштај* (однос личности према свом гријеху, животу и Богородици – молитва) у функцији изражавања емоције *покајања* показала је да у употребној лексици највећу заступљеност имају: именице, придјеви, глаголи, партиципи, па и прилози.

У материјалу који смо анализирали у оквиру лексичко-семантичке анализе налазимо укупно 28 именица, 20 придјева, 8 глагола, 2 партиципа и 5 прилога који сачињавају исповијест грешника, у оквиру неколико семантичких група. Другу групу лексике, која подразумева однос покајника према свом гријеху, животу, Богородици, те молитву за отпуштање гријехова, чини: 47 именица, 24 глагола, 14 придјева, 2 партиципа и 1 прилог. Анализа номиналних ријечи показала је да именице и придјеви спадају у најпродуктивније, што је оправдано ако се има у виду исповједни карактер молитве, који

Од глаголских облика за констатацију гријеха карактеристични су аорист: *блудовах* (паче блѡ҃у҃наго бо снѧ съблѡу҃дыѣ азъ), *убих* (по каннѧ дшѧ оубѣѣ ꙗко брать ѡнь), *отпадох* (єдинь азъ ѿпадаохъ ѿ бѧ моего), *погубих* (єдинь ѿ хрѣіаннѧ погубѣѣ бл҃га азъ); презент: *оплачем* (что въсплачу ли прѣже моѣ злѣ, недокѣ), *узридам* (възрыдаю некъзѣражанїи мнѣства), *окајавам* (сице бо свою шокалаваю жизнь); инфинитив: *плакати* (ѿ коудѧ начнѧ плакати се, ѡ дбо); те партицип (данашњи трпни глаголски придјев): *предан* (єдинь прѣданъ діаволѧ хотѣніѣ), *одбачен* (вѣ ѿрыновень, понїже н безаконнѧ).

Ружица Б. Левушкина пишући о литургијско-молитвеном дискурсу, констатује да је природно да се у молитвеном дискурсу налази много више исказа у којима се тражи опроштај, него оних којима се констатује гријех, нарочито због тога што се гријех у сваком случају подразумева (2012: 125).

50

## **5.2. Морфеме као чиниоци семантизације**

Анализа морфема у претходном поглављу указује на богатство и разноврсност средстава која учествују у процесу формирања нових ријечи. Захваљујући одговарајућим творбеним средствима, новоформиране ријечи имале су функцију носиоца нових значења. Према томе, проширивање значења постојећих, или формирање нових ријечи доприноси слојевитост израза, те семантичкој разноврсности.

## 6. СТИЛСКА АНАЛИЗА

### 6.1. Виши стил

Оригинално књижевно стваралаштво српске средњовјековне писмености које је настало у византијском поетском оквиру, развијало је поетски израз функционално везан за друштвено-културну стварност. Намјена текстова условила је да поетски израз ове врсте текстова буде оплемењен одговарајућим стилским карактеристикама, што је резултирало формирањем посебног стила.

Подјела текстова према томе да ли је текст везан за сферу сакралног или профаног узроковала је да и стил функционално буде одређен природом текста. „О божанском се писало посвећеним језиком књига, док се писмо пријатељу могло писати уобичајеним језиком свакидашњице“ (Ивић 1979: 169).<sup>19</sup> Јасмина Г. Мејџор (2007), истиче да се књижевни језик схвата као *виши стил* и присутан је у дјелима која су везана за сферу сакралног, док је народни језик *нижи стил* и јавља се у дјелима која су везана за сферу профаног. Дакле, *виши стил* је стил књига, док је *нижи стил* стил свакодневне комуникације. „Виши стил је затворен систем, унифициран у црквенословенском као целини што је условљено тиме што се њиме пишу богослужбена дела преведена још у црквенословенској епоси, а чији статус, имајући у виду хришћански однос према књизи, не допушта одступања од предлошка. Потом су и друга дела црквеног карактера, како преводна тако и оригинална, језички обликована по моделу овог функционалног стила“ (Грковић-Мејџор, 2007а: 255)<sup>20</sup>.

Један од циљева овог рада је да испитамо особине стила Кантакузинове молитве, као покајничке пјесме, функционално везане за сферу богослужења. Особине стила Кантакузиновог дјела не можемо посматрати изван стилских законитости средњовјековне књижевне епохе, јер бисмо се тиме удаљили од основних начела средњовјековне поетичке традиције и заобишли основне постулате средњовјековне писане ријечи, као објекта култа.

Испитивање стилских особености омогућиће да испитамо како је српскословенски језик функционисао као средство умјетничког израза.

---

<sup>19</sup> Цитирано према: (Никитивић 2014: 14).

<sup>20</sup> Цитирано према: (Никитовић 2014: 240).

## 6.2. Неке особине Кантакузиновог језичког израза

По узору на византијску књижевност, средњовјековна књижевност је имала изражен метафизички, религиозни карактер. „Уметничко дело је 'слика', те у његовом стварању, – када је прâво –, учествује божански творац саме стварности. Писац је, као и сликар у свом делу, био 'вођен'. Аутор је, у крајњој линији, само извршилац једног вишег творачког акта; не открива он својим делом суштину стварности, него се сама та суштина открива преко његовог дела, служећи се њим и његовим делом као инструментом свога сопственог стваралаштва“ (Богдановић 1980: 62). Дакле, дјело религиозног карактера својом формално-садржинском структуром изражава суштину, која је усмјерена неком вишем циљу.

Специфичност средњовјековног књижевног израза условила је да дјела буду писана посебном врстом стила, у средњовјековној естетици познат као *плетеније словес*. „Плетеније словес као стил карактеристичан је за оне књижевне врсте које већ због свог садржаја захтијевају изражавање у тзв. високом стилу, а то су: житија, похвале и свечане црквене проповиједи – хомилије. Сам појам 'плетеније словес' дошао је из грчког језика. Већ се у Хомеровој Одисеји сусрећемо с њиме“ (Mulić 1975: 11). Ову врсту стила карактерисала је изразита експресивност<sup>21</sup>, а „својом тежином и загонетношћу, стил 'плетенија словес' (плетења речи или речима) нагони средњовјековног читаоца на интензивну умну делатност, изазивајући дубоке емоције у доживљају сакралних суштина иза напрегнутога, необичног израза“ (Богдановић 1980: 65). Језик Кантакузинове *молитви к њм Богородици* се сматра „узорним обрасцем стила, 'плетеније словес', који се разбуктава у ресавској епоси, мада је био познат и прије XIV века“ (Грковић-Мејдор 1993: 21).

Кантакузин гради своју пјесму изражавајући тугу због гријехова који су обузели људско срце<sup>22</sup> и молитву за избављење због мучног сагрешења. Страх од смрти и нада у избављење изражена је кроз 77 катрена у 308 стихова<sup>23</sup>. Молитвена намјена условила је да

<sup>21</sup> „Експресивност стила плетеније словес условљена је религиозним надахнућем писања и говора, за које се сматра да не смеју бити обични“ (РКТ 1986: 565).

<sup>22</sup> „Самооптуживање није реткост у средњовековним исповестима и молитвама. Напротив! Само, у Димитрија Кантакузина је оно изражено с великом снагом, и, ако се сме тако рећи, са страшћу“ (Кашанин 1975: 473).

<sup>23</sup> Међу преписима постије разлике у броју стихова. У појединим издањима налази се четири стиха више (О неким особинама преписа в. Т. Јовановић 2013: 140-145).

најдужа пјесма српског средњег вијека буде испјевана високим, „религиозним“ стилем којег одликује примјена разноврсних средстава<sup>24</sup>.

Лексичко-семантичка анализа Кантакузинове *молитви к њој Богородици* показала је богатство лексичких јединица којима се изражава духовна намјера аутора. Одабир лексема сакралног карактера доприноси стилизацији садржаја (анђела, бог, Богородица, апостол). Као примјер може се издвојити велики број супстантивизираних придјева који доприносе експресивности израза (пѣтаа, благаа, грѣшнѣи, оубогаи), који имају функцију **епитета**, именица апстрактне садржине (оудмилѣннѣи, отѣчѣаннѣи, благодѣиство, оутѣшеннѣи, сѣкроушеннѣи), те партиципа (свобождающѣа, зымаен, невѣдающѣи), који су служили као средство сажетог и скраћеног изражавања писаца и тиме стилски маркирали текст. То показује да је управо стилски маркирана лексика једно од битних обиљежја стилистичког структурирања форме текстова вишег стила.

Важан аспект језичко-поетске структуре пјесме јесу стилске фигуре, којима ово дјело обилује.

Поред великог броја **епитета**, када су у питању фигуре семантичког нивоа или тропи, треба издвојити **метафору**, као једну од најфункционалнијих. Карактеристичне су метафоре којима се апострофира Богородица. За пјесника она је: *прибјежиште* (тѣбѣ єдино и грѣшнѣи прибѣжищѣа), *покров* (кѣ моемоу прибѣжищѣа и покровѣа), *исцјелитељ* – *врач* (тѣбѣ, врачю недѣжныхъ безмѣзъномѣа), *пристаниште* (тѣбѣ, влѣкомѣи пристанищѣа), *свјетлост* *омрачених очију* (сѣю свѣтъ омаченѣнѣи ми вѣсѣѣ оѣю), *лѣствица* (та лѣствица юже іаковѣ въвидѣ), *купина* *несагорива* (та коупина не палима кѣ снѣан), *свитак* *запечаћени* (сѣа свѣткѣ запечатѣннѣи яви се), *царица* (тѣбѣ, моа вѣсе цѣе, вѣзложнѣа) и др. Повезује их са библијским представама, а као примјер можемо извојити метафору *купине несагориве* која се повезује са купином која огњем гори а не сагоријева, из које се Бог јавио Мојсију на Синају (Библија 2008: 53), а коју Кантакузин преноси на Богородицу. Наведене метафоре, уздижу Богородицу до **символа**<sup>25</sup> *спасења, свјетлости, слободе*. Овакво апострофирање доприноси вишезначности и експресивности пјесничког израза. Такође, на повезаност са библијским

<sup>24</sup> „У стилском погледу, молитва примењује и развија све поступке и тропе који појачавају експресивност и увећавају емотивну интонацију молбеног говора“ (Богдановић 1980: 83).

<sup>25</sup> „Пошто је за средњовековног човека оно што се види само 'знак' онога што се не види, а то је поготову књижевна реч, тај израз постаје симбол, а структура стила обележена је у целини симболизмом. Поређења и метафоре добијају нову димензију: то сада нису само реторске фигуре него облик у којем се манифестује и препознаје духовна истина Бића“ (Богдановић, 1980: 63).

свијетом указују бројне **алузије** у тексту. Алузије као што су: *блудни син* (паче блѡѣнаго бо сѣа съблѡудѣ), *блудница* (паче блѡѣнницѣ безаконѣнѣ явнѣ се), *митари*, *разбојници* (паче мытара же и разбонника), *Ананије*, *Санфира* (паче ананѣа и самфѣре, оубѣи мнѣ), *Кајин* (по каннѣ дѣшѣ оубѣи тако братѣ шнѣ), *Исав* (по исавѣ нечистѣ и нечѣзрѣжнѣи), *Содомљани* (по содомлянѣмѣ оу҃гнѣ члѣи и жѣпелѣи), повезују лирског субјекта са библијским ликовима, чиме доприносе семантичкој слојевитости личности лирског субјекта у тексту, и стилски наглашавају поједине његове особине. Библијски цитати доминантно су обиљежје текстова сакралне садржине, они „стварају код читаоца оно потребно побожно расположење те изазивају осјећај узвишености онога што се приказује у дјелу“ (Mulić 1975: 62).

Доминантно обиљежје Кантакузинове молитве су фигуре понављања. Најупечатљивија фигура на синтаксичком плану је **анафора**<sup>26</sup>. Понављање истог или сличног елемента спроведено је кроз цијелу пјесму. Њима се семантички наглашава свака поновљена језичка јединица.

сѣмрѣтъ прѣче наста люта и конецѣ.

сѣмрѣтъ вѣкоупѣи и разлѣченїе же.

сѣмрѣтъ ѿ зѣшнѣи прѣводеши ннамо.

сѣмрѣтъ вѣ тѣмнѣи ѿкоѣ татѣ ношѣи. (строфа XX)

На почетку стихова често се јавља **полиптотон**<sup>27</sup>. Као и анафора ова врста понављања ствара паралелизам стихова и даје наглашен тон строфи.

тѣмна свѣи, вѣ тѣмѣи мѣ ѿслѣтъ ада.

тѣмнѣи честѣи азѣ елма бо дѣвола.

тѣмнѣи же сѣ тогда агѣлѣи вѣзлюбѣи.

тѣмоу тѣмнѣи нзбрѣ, тѣмнѣи вѣсѣи бѣи. (строфа XXI)

Лирски паралелизам остварен је и понављањем исте језичке јединице на почетку и на крају стиха – **симплоха**<sup>28</sup>.

плачѣи, дѣшеи моа, ѿкаанѣна плачѣи.

плачѣи, сѣцеи моѣ, сѣ пѣтробѣи плачѣи. (строфа XII)

<sup>26</sup> „Понављање истих језичких јединица (гласова или гласовних склопова, ријечи или група ријечи) на почетку узастопних стихова или реченица“ (Lešić 2008: 159).

<sup>27</sup> „Вишеструко понављање исте ријечи у различитим граматичким облицима“ (Lešić 2008: 161).

<sup>28</sup> „Понављање исте језичке јединице на почетку и на крају стиха или реченице (То значи да се у њој комбинују анафора и епифора)“ (Lešić 2008: 159).

Вишеструка стилогеност унутар једне строфе постиже се комбиновањем више фигура. Ниже наведена строфа илуструје усложњавање синтаксостилема: **анафоре** замјенице кын, **мезофоре**<sup>29</sup> глагола сътвориѣти и съдѣлати, као и морфостилема **хомојоптотона**<sup>30</sup>, који је остварен у сва четири стиха.

коѣ злыѣ не сътвориѣ самоволнѣ?

коѣ грѣховѣ не сътвориѣ самовластнѣ?

коѣ мръскѣ не съдѣѣ сладостѣтнѣ?

коѣ стѣда не съдѣѣ любосластнѣ? (строфа VIII)

Треба нагласити да фигуре које помажу у формирању вишег стила сакралне грађе често не функционишу самостално, него су повезане са другим фигурама, тј. не искључују једна другу него се поклапају (нпр. метафора и симбол, анафора и полиптотон).

Своју пјесму Кантакузин је градио досљедно спроводећи метар византијске поезије – дванаестерац. Међутим, како истиче Ђорђе Трифуновић „преживеле и вештачке метричке стеге нису савладале песника. Надвладала је жива и говорна мелодија поетске речи, а понављање исте речи на почетку стихова сваке строфе (анафора) дало је песми реторску чврстину“ (1961: 194).

Узимајући у обзир карактеристике језичког израза Димитрија Кантакузина можемо рећи да форма молитве Богородици има савршен склад у броју стихова сваке строфе (све су катрени), досљедно спроведен дванаестерац, међутим, стилску доминанту представља поетска садржина остварена српскословенским језиком, довољно лијепим и богатим да изрази сакралну суштину молитве.

---

<sup>29</sup> „Понављање исте лексеме или синтагме на средини двају или више узастопних стихова или реченица“ (Lešić 2008: 160).

<sup>30</sup> „Слагање ријечи у истом граматичком облику и с истим граматичким наставком на крају узастопних стихова или реченица“ (Lešić 2008: 158).

## 7. ЗАКЉУЧАК

Анализом језика Кантакузинове *молтвы кѣм богородици*, дошли смо до закључка да су особености језика молитве условљене садржином дјела, те да при језичкој интерпретацији сакралних жанрова средњовјековне књижевности треба имати на уму особености средњовјековне друштвено-културне стварности, која је сва усмјерна на Бога и човјеково спасење, што је одредило теолингвистички приступ раду.

Језик сакралног и сакрално у језику, на којем се заснива теолингвистички приступ анализирали смо са више аспеката (морфолошког, морфемског, лексичко-семантичког и стилистичког), а приказ грађе у облику фреквенцијског рјечника, омогућио је да испитамо особености сакралног дискурса према учесталости јављања одређених врста ријечи, као и појединих лексичких јединица унутар сваке врсте.

На основу фреквенцијског рјечника утврђено је да од укупно 587 одредница, колико садржи анализирани корпус, навећи број чине именице (219), потом глаголи (162), придјеви (98), прилози (48), замјенице (25), приједлози (18), везници (8), рјечце (5), узвици (2), бројеви (2), са важном напоменом да партиципи, као посебна врста ријечи, нису засебно приказани, већ су наведени под инфинитивном одредницом, односно као глаголи. Закључујемо да писац често понавља одређене ријечи (нпр. именица *анѣлѣ* у употреби је 12 пута), да у групи вишеструко употријебљених налазимо велики број сакралних ријечи (најизраженије унутар именица и придјева), те да је фреквентност употребе условљена садржином дјела. Према томе, сакрални дискурс одликује примјена различитих врста ријечи као и контекстуална условљеност фреквентности појединих лексичких јединица.

Морфолошка анализа *молтвы кѣм богородици* показала је да језик Кантакузиновог дјела углавном задржава особености старословенске језичке епохе са извјесним иновацијама унутар појединих граматичких категорија. Деклинациони систем карактерише неуједначена употреба наставака за облик, односно варијаната наставака условљених фонетским промјенама, што и јесте одлика српскословенског језика (нпр. деназализација, губљење интервокалног *j*, неуједначена употреба танког и дебелог *jer*, удвајање вокала и др), док се за поједина одступања може претпоставити да су настала грешком преписивача, будући да је анализа рађена на основу једног од многобројних преписа споменика. Примјетан је утицај једне парадигматске врсте на другу, као

последица преласка непродуктивних врста у продуктивну и обрнуто, иновације које су имале ослонаца у народним говорима (употреба нових наставака, проширење основе са -ов-/-ев-, продужење наставака појединим вокалима и др), као и замјена падежних облика другим падежима (нпр. функцију датива неких именица врши локатив). Поред тога придјевску промјену у појединим случајевима карактерише утицај замјеничке промјене (у наставцима за Гјд. м. р. -аго и с. р. -ого, Дјд. м. р. и с. р. -омз, Дјд. ж. р. -ен), што упућује на закључак да је српскословенска норма била флексибилна и пријемчива за живе језичке процесе. Битну карактеристику деклинационог система чини и чување облика двојине у малобројним примјерима именица: *отѣю*, *колѣны*, *цѣтѣ*, замјенице: *тѣ*, броја: *двѣ*.

Као и у деклинацији, ријечи са конјугацијом углавном задржавају старословенске граматичке форме, с извјесним одступањима фонетске природе. У употреби су презент, аорист, футур, императив, инфинитив. Преовладава прво лице једнине, што је очекивано ако се узме у обзир да је ријеч о жанру молитве, којем припада тема покајања, која прожима дјело. Кантакузинов језик одликује честа употреба партиципа који стилски маркирају текст и то његова четири типа: активни и пасивни партицип презента, активни и пасивни партицип претерита.

Анализом творбених морфема дошли смо до закључка да највећи број ријечи Кантакузиновог дјела чине ријечи вишеморфемске структуре, настале додавањем једне или више *афиксалних морфема* (са флективном морфемом, уколико је ријеч о суфиксу) на творбену основу, односно *коријенску морфему*. Другу групу по бројности чине ријечи које се са творбеног аспекта не могу раставити на мање цјелине, тзв. просте ријечи, али које у свом саставу имају двије морфеме, *коријенску* и *флективну*, односно три морфеме, када су у питању глаголи који се састоје из коријена ријечи, тематског вокала и наставка, док најмалобројнију групу чине вишеморфемске ријечи које у свом саставу имају двије *коријенске морфеме*, на које се додају различите *афиксалне*, као и *флективна морфема*. Анализа показује богатство и разноврсност средстава (морфема) која учествују у процесу формирања нових ријечи или проширивању значења постојећих те на тај начин упућују на сложеност Кантакузиновог језичког израза као и на закључак да је улога писца у бугађењу лексичког фонда веома значајна.

Повезаност теолошког и поетског дискурса најизраженије се испољава унутар лексичког система анализираног корпуса. Избор лексике условљен је контекстом,

односно темом покајања и основном функциом дјела, а то је молитва Богородици. На основу подјеле лексике према семантичким групама можемо закључити да највећи број лексема сваке групе одликује сакрална семантика, те да Кантакузин избором и гомилањем разноврсних лексема семантички варира сваку издвојену лексичку групу. Поред тога, треба нагласити да лексика која изражава садржаје православне духовности не мора нужно припадати теолошкој терминологији, што показују издвојени примјери чија је функција нијансирање поетског садржаја дјела.

Стилска анализа потврдила је да се у литератури сакралне садржине остварује посебна врста стила, који се огледа у употребној лексици (сакрална лексика), одговарајућим граматичким категоријама (именице апстрактне садржине, супстантивизирани придјевии, партиципи и др), стилским фигурама (метафора, симбол, алузија, епитет, анафора и друге фигуре понављања). Природа текста условила је да дјело буде писано такозваним *вишим стилем*, који је у средњем вијеку одликовао књижевни језик. Богатство стилских средстава и сложеност израза потврђује тезу по којој се Кантакузинова молитва сматра узорним образцем стила *плетеније словес*.

На крају бисмо могли закључити да језик *молитви к њм Богородици*, као најобимнијег дјела у стиху писаног српскословенским језиком и поетски израз Димитрија Кантакузина, као оригиналног средњовјековног ствараоца, одсликава дух времена у којем је дјело настало као и стремљења средњовјековног човјека да језичким средствима проникне у оно што је језиком необјашњиво и недокучиво.

## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

- Бајић, Левушкина 2012: Ружица Бајић Левушкина. *Језик покајања*. Теолингвистика. Међународни тематски зборник радова (Александар К. Гадомски, Ксенија Кончаревић). Београд: Универзитет, Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 116-128.
- Белић 1969: Александар Белић. *Историја српскохрватског језика*. Књ. II, св. 1: речи са деklinацијом, четврто издање. Београд: Научна књига.
- Библија 1998: *Библија или Свето писмо Старога и Новог завјета*. Београд: Глас мира.
- Богдановић 1980: Димитрије Богдановић. *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Брија 1999: Протојереј др Јован Брија. *Речник православне теологије*. Београд: Хиландарски фонд при Богословском факултету СПЦ Београд.
- Вендина 2002: Т. И. Вендина. *Средневековый человек в зеркале старославянского языка*. Москва: Индрик.
- Гинзбург 2010: Гинзбург, Е. Л. *Словообразование и синтаксис*. Москва: Книжный дом „Либроком“.
- Грковић-Мејџор 1993: Јасмина Грковић-Мејџор. *Списи Димитрија Кантакузина и Владислава Граматика* (приредила Јасмина Грковић-Мејџор). Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Грковић-Мејџор 2007: Јасмина Грковић-Мејџор. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Грковић-Мејџор 2013: Јасмина Грковић-Мејџор. „Развој футура у старосрпском језику“, у: *Историјска лингвистика: когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 139–171.
- Драгин 2013: Наташа Драгин. *Споменици српскословенске писмености*. Нови Сад: Тиски цвет.
- Ефимова 2006: В. С. Ефимова. *Старославянская словообразовательная морфемика*. Москва: Российская академия наук, Институт славяноведения.
- Јовановић 2000: Томислав Јовановић (приредио и превео). *Стара српска књижевност, Хрестоматија*. Београд: Филолошки факултет, Нова светлост, Крагујевац.

- Јовановић 2013: Томислав Јовановић. *Три нова преписа Кантакузинове Молитве Богородици*. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор. Београд: Филолошки факултет, 139-162.
- Кантакузин 1989: Боньо Ангелов, Георги Данчев, Стефан Кожухаров, Георги Петков. *Димитър Кантакузин. Събрани съчинения*. София: Издателство на Българската академия на науките.
- Кашанин 1975: Милан Кашанин. *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Просвета.
- Клајн 2002: Иван Клајн. *Творба ријечи у савременом српском језику*. Београд.
- Кончаревић 2004: Ксенија Кончаревић. *Језик и православна духовност: теоријске основе и правци истраживања*. Богословље, Часопис Православног богословског факултета Универзитета у Београду. Београд: ПБФ БУ, 149-175.
- Кончаревић 2007: Ксенија Кончаревић. *Лингвистика и теологија, сфере интеракције*. Богословље, LXVI 1-2, Универзитет у Београду: Православни богословски факултет, 71-86.
- Кончаревић 2011: Ксенија Кончаревић. *Језик сакралног као предмет русистичких испитивања*. Јужнословенски филолог, LXVII. Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, 163-184.
- Кончаревић 2015: Ксенија Кончаревић. *Поглед у теолингвистику*. Београд: Јасен.
- Lešić 2008: Zdenko Lešić. *Teorija književnosti*. Beograd.
- Маројевић 2005: Радмило Маројевић. *Творбена и морфолошка анализа у граматичком систему савременог српског језика (I)*. Наука и образовање, Научни скупови, Књига 6, Том I, Бања Лука, 123-151.
- Miklosich 1862: Franc Miklosich. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum*. Vindobonae guilelmus braumueller.
- Милановић 2010: Александар Милановић. *Кратка историја српског књижевног језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Mulić 1975: Malik Mulić. *Srpski izvori „pletanja sloves“*. Djela, knjiga L, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 2. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
- Никитовић 2012: Зорица Никитовић. *Сакралност као семантичка категорија*. Зборник са научног скупа Наука и идентитет. Пале: Филозофски факултет, 245-259.

- Никитовић 2014: Зорица Никитовић. *Сложенице у оригиналним српскословенским дјелима сакралног карактера*. Бања Лука: Филолошки факултет.
- Николић 2002: Светозар Николић. *Старословенски језик*. Београд: Требник.
- Пападопулос 1998: Стилијан Пападопулос. *Теологија и језик*. Мала библиотека Свечаник: Хришћанска мисао, књ. 8. Србиње-Београд-Ваљево-Минхен: Универзитетски образовани хришћански богослови, Хиландарси фонд, Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“.
- Преп. Јустин 1999: Преподобни Јустин Ћелијски. *Философске урвине*. Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига, књ. 9. Београд: Наследници оца Јустина и манастир Ћелије код Ваљева.
- Преп. Јустин 2001: Преподобни Јустин Ћелијски. *Тумачење Светог јеванђеља по Јовану. Тумачење посланица Светог Јована Богослова*. Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига, књ. 11-12. Београд: Наследници оца Јустина и манастир Ћелије код Ваљева.
- Преп. Јустин 2002: Преподобни Јустин Ћелијски. *Тумачење посланице Галатима и I и II Солуњанима Светог апостола Павла*. Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига, књ. 16. Београд: Наследници оца Јустина и манастир Ћелије код Ваљева.
- Радојичић 1961: Ђорђе Сп. Радојичић. *Крајње песимистички песник код Срба у другој половини XV века*. Летопис Матице српске, јул, 1961. Нови Сад, 365-386.
- RKT 1986: *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit, Institut za književnost i umetnost.
- Рончевић 2016: Тања М. Рончевић. *Молитва као жанр у српској књижевности XX века*. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет.
- Станојчић, Поповић 2000: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић. *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1986: Михајло Стевановић. *Савремени српскохрватски језик*, Београд.
- Стојановић 2002: Јелица Стојановић. *Ортографија и језик Бјелопољског четворојеванђеља (13/14. вијек)*. Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- Толстој 2004: Н. И. Толстој. *Однос старог српског књишког (писаног) језика према старом словенском језику*. Студије о Србима, Студије и чланци из историје српског књижевног језика. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина; Нови Сад: Матица српска, 148-156.

Трифуновић 1961: Ђорђе Трифуновић. *Без воде жедни*. Књижевност, књ. 33, свеска 9, јул – децембар. Београд, 193-196.

Цейтлин 1977: Р. М. Цейтлин. *Лексика старославянского языка*. Москва: Издательство „Наука“.